

Adrienne Rich

Kötelező heteroszexualitás és leszbikus létezés

Absztrakt: A feminista gondolkodás rengeteget veszít erejéből, amennyiben megkérdőjelezetlenül hagyja azt a gyakori előfeltevést, miszerint a heteroszexualitás a nők többségének természetes „preferenciája”, „választása”, vagy „veleszületett szexuális orientációja”. A heteroszexualitás kényszerítő és korlátozó erővel bíró politikai intézmény, a nők és férfiak közötti egyenlőtlen viszonyrendszer alapvető építőköve, amely a nők gazdasági, kreatív, érzelmi és szexuális erőforrásait a férfiak csereeszközévé teszi. A „normális” heteroszexualitás kulturális sémái magukban hordozzák az uralom és a hatalomgyakorlás logikáját, egyúttal a nők alárendelését erotizálják, ezért nem választhatók el a szexuális erőszak és kizsákmányolás olyan gyakorlataitól, mint a nemi erőszak és a modern szexipar. A kötelező heteroszexualitás ellenére minden kultúrában és korban akadtak ellenálló nők, akik, engedve az őket más nők felé vonzó húzóerőnek, nőket választottak életre szóló társuknak, közösségüknek vagy szövetségesüknek, egyesek különböző módokon ellenállva a házasságnak, mások titokban vagy heteroszexuális kapcsolat(ok) mellett, kettős életet élve. E nők közötti kötelékek, amelyek egy leszbikus kontinuumon helyeznek el minden nőt, a nők és a feminizmus legfontosabb erőforrásai. A leszbikus létezés eredendően *női* tapasztalat, ezért a leszbikus létezés férfi homoszexualitás alá való besorolása megfosztja a leszbikusokat a politikai létezésről és eltörlí a nők valóságát.

Kulcsszavak: feminizmus, szexualitás, kötelező heteroszexualitás, leszbikus létezés, leszbikus kontinuum, szexuális erőszak, pornó, szexipar

Fordítói bevezető

Adrienne Rich (1929–2012) amerikai költő és esszéíró e nagy hatású írása szokatlan lehet sok mai olvasó számára, akik az általa felvetett kérdéseket korunk gender- és szexualitásdiskurzusának szemszögéből ismerik. Éppen azért érdemes a megjelenése óta eltelt több, mint negyven év távlatából is olvasni ezt az esszét, mert a szexualitást, az erotikát, a vonzalmat és a kötődést egy az elismeréspolitikától gyökeresen különböző, felszabadító hagyomány szerint értelmezi. Míg a mára hegemónná vált elismeréspolitikát értelmében a politika az ember belső lényegeként, személyisége részeként felfogott szexualitáshoz képest külsődleges, represszív erő, addig Rich és az általa képviselt feminizmus szerint a szexuális vágyakat és gyakorlatokat az emberek közti hatalmi viszonyok alapvetően befolyásolják, egyúttal az intézményesült szexualitás biztosítja ezen uralmi relációk fennmaradását. A nemek közti alá-fölérendeltségi viszonyrendszert nem kizárólag a leszbikus létezés történelemből való kitörlése segíti elő, hanem manapság sokkal inkább annak eltorzítása: többek közt a pszichologizáló, klinikai asszociációkkal terhelt „veleszületett szexuális orientáció” elképzelése és a pornó és a popkultúra által közvetített leszbikusságfantáziák. A leszbikusság hamis reprezentációival szemben Rich történelmi példákon keresztül mutatja be, hogy mindig is léteztek olyan női kapcsolatok, amelyek egyesítették a nők közötti bajtársiasságot az erotikával. A leszbikus létezés jelentősége, hogy (újra) összekötheti az erőt a szeretettel, hiszen a kötelező heteroszexualitás csapdájában vergődő nők életében azok gyakran ellentmondásba kerülnek egymással. A nők felszabadításához elengedhetetlen a nőket a teljes és önazonos emberi létből kizáró, férfiak által meghatározott „autentikus női létezés” elképzelésének hátrahagyása, az új, nőazonos (*woman-identified*) (ön)tudat létrehozása, ez pedig a nők egymás iránti elköteleződéséből és szeretetéből táplálkozhat; abból az energiából, amit a nők a férfiakkal létesített kapcsolatokból felszabadíthatnak és egymásra fordíthatnak. Utóbbit a Radicalesbian csoport 1970-es kiáltványa („The Woman-identified Woman”) írja, Rich esszéjének egyik fontos, habár közvetlenül nem idézett előzménye. A leszbikusság tehát szükségszerűen és mélyen női tapasztalat, ami e felfogás szerint nem azonos a nők közötti szexuális kapcsolatokkal és nem határolható le a leszbikus önmeghatározással. Rich ennek értelmében erőteljesen kritizálja a már akkor is egyre erőteljesebbé váló kisebbségi megközelítést, amely a leszbikusságot a nők kisebbségének veleszületett szexuális orientációjaként igyekszik elismertetni, és ami a mai LMBT+-politika szinte egyeduralgó megközelítése. Vitatja továbbá a leszbikusságot a férfi homoszexualitással összekapcsoló „inkluzív” logikát, lévén csak felszínes hasonlóság van e két rendkívül különböző tapasztalat között; azt a logikát, amelyet az azóta egyre bővülő, mind több új „identitást” „befogadó”, és a nők érdekeit a leszbikus feminista hagyomány szerint mindinkább aláásó mai LMBT+-politika is megtestesít.

Feró Dalma

I.

A férfiaknak biológiailag csak egy veleszületett orientációjuk van: szexuális orientációjuk, amely a nőkhöz vonzza őket. Ezzel szemben a nőknek két veleszületett orientációjuk van: egy szexuális a férfiak irányában és egy reprodukzív a kicsinyeik irányában (Rossi 1976).

Szörnyen sebezhető és kritikus nő voltam, aki a nőiségét egyfajta sztenderdként vagy mérőpálcaként használta, hogy a férfiakat hozzámérje és aztán eldobja. Igen, valahogy így. Egy olyan Anna voltam, aki bevonzotta a veleszületett a férfiktől, anélkül hogy ennek tudatában lett volna. (Én viszont tudatában vagyok. És tudatosítani ezt magamban azt jelenti, hogy magam mögött hagyhatom, és megváltozom... de milyenné is?) Egészen beleragadtam abba a mai nők körében gyakori érzésbe, amely keserűvé, lesbikussá vagy magányossá teheti őket. Igen, az az Anna akkoriban... [Újabb fekete vonal húzódik keresztül a lapon] (Lessing 1977 [1962]: 480).¹

A kötelező heteroszexualitás torzítását, amely a lesbikus tapasztalatot a deviánstól a visszataszítóig terjedő skálán láttatja vagy egész egyszerűen láthatatlanná teszi, a fenti két idézet mellett rengeteg más szöveggel lehetne szemléltetni. Korántsem egyedülálló Rossi feltételezése, amely szerint a nők „szexuálisan eredendően a férfiak felé irányulnak”, sem Lessingé, aki szerint ha a lesbikus létet választjuk, valójában a férfiak iránt érzett keserűségünket éljük ki. Ellenkezőleg: ezek a feltételezések messzemenően jelen vannak a szépirodalomban és a társadalomtudományokban.

Két további téma is foglalkoztat: először is hogyan és miért semmisítették meg, hitel-lenítették, kényszerítették rejtőzködésbe vagy álca mögé a nők között szövődött, kölcsönösen választott élettársi, munkatársi, szenvedélyes bajtársi, szeretői vagy fogadott rokon kapcsolatokat; másodszor pedig a lesbikus létezés tényleges vagy teljes mellőzése az írott kultúra szerteágazó területein, többek közt a feminista tudományosságban. Ez a két dolog nyilvánvalóan összefügg. Úgy hiszem, hogy a feminista elmélet és kritika jó része ezen a területen fut zátonyra.

Az a meggyőződésem ösztönzött írásra, hogy a feminista gondolkodás számára nem elég a specifikusan lesbikus szövegek létezése. Bármely elmélet vagy kulturális/politikai gyakorlat, amely a lesbikus létezést lényegtelen vagy kevésbé „természetes” jelenségként, egyszerű „szexuális preferenciaként”, vagy akár a heteroszexuális, akár a férfi homoszexuális kapcsolatok tükörképeként kezeli, mélységesen veszít erejéből, bármilyen más érvényes hozzájárulást is tesz. A feminista elmélet nem engedheti meg magának többé, hogy a „leszbikusság” mint „alternatív életstílus” iránti toleranciát hangoztassa csupán, vagy hogy megelégedjen a lesbikusok kötelező jellegű megemlékezésével. Több mint időszerű a nők számára kötelező heteroszexuális orientáció feminista kritikája. Ebben a feltáró írásban arra igyekszem rávilágítani, miért.

A szöveg eredeti megjelenése: Rich, Adrienne (1980): Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence. Signs: Journal of Women in Culture and Society. Special issue „Women: Sex and Sexuality” 5(4): 631–660. Montague, Massachusetts. Jelen közlés a University of Chicago Press engedélyével történik.

¹ Magyar nyelvű kiadás: Lessing, Doris (2008): *Az arany jegyzetfüzet*, fordította Tábori Zoltán. Budapest: Ulpiusz-ház. Az idézett szövegrészt a saját fordításomban közlöm. – F. D.

Példákkal kezdem, röviden tárgyalva négy, az utóbbi pár évben megjelent könyvet, amelyek mindegyike, habár különböző nézőpontból és politikai irányultsággal, de feministaként jellemezte magát, ahogy a róluk írt kritikák is feministaként méltatták őket (Chodorow 1978; Dinnerstein 1976; Ehrenreich és English 1978; Miller 1976). Mind a négy könyv osztja azt az alapfeltevést, hogy a nemek közti társadalmi viszonyok zavarokat és rendkívüli problémákat okoznak a nőknek, ha ugyan nem teljesen bénítók számukra; és ugyancsak mindegyik könyv módokat keres a változásra. Némelyikből többet tanultam, mint a többiből, de egy valami bizonyos: mindegyik pontosabb és erőteljesebb lehetett volna és ténylegesebben hozzájárulhatott volna a változáshoz, ha a szerzője ösztönzést érzett volna arra, hogy foglalkozzon a lesbikus létezéssel mint realitással és a nők számára elérhető tudás és erő forrásával, illetve magával a heteroszexualitás intézményével mint a férfifuralom egyik fontos hídfőjével.² Egyik könyvben sem vetődik fel a kérdés, hogy akár más körülmények között, akár azonos feltételek mellett a nők *választanak-e* a heteroszexuális közösülést és házasságot; helyett a heteroszexualitás mint a „legtöbb nő” „szexuális preferenciája” tétéleződik implicit vagy explicit módon. Egyik könyv sem vizsgálja a kötelező heteroszexualitást mint olyan intézményt, amely erősen befolyásolja az általa vizsgált kérdéseket (anyaság, nemi szerepek, párkapcsolatok, a nőket érintő társadalmi előírások), ahogy egyik sem kérdőjelezi meg még közvetlen módon sem a „preferencia” vagy a „veleszületett orientáció” fogalmait.

Barbara Ehrenreich és Deirdre English *For Her Own Good. 150 Years of the Experts' Advice to Women* [A saját érdekében. A nőknek adott szakértői tanácsok 150 éve] című kötetükben a *Witches, Midwives and Nurses. A History of Women Healers* [Boszorkányok, bábák és dajkák. A női gyógyítók története] és a *Complaints and Disorders. The Sexual Politics of Sickness* [Panaszok és rendellenességek. A betegség nemi politikája] című nagyszerű korábbi pamfletjeiket dolgozzák át provokatív és összetett tanulmánnyá. A könyv tézise, hogy az Egyesült Államokban a férfi egészségügyi szakemberek nőknek adott tanácsai – különösképp a házastársi szex, az anyaság és a gyermekgondozás területén – azt visszhangozzák, amit a piac parancsol, illetve amit a kapitalizmus megkíván a nőktől a termelés és a (biológiai és társadalmi) újratermelés biztosításához. A nők különböző

---

2 Ugyanezen mondanivaló szemléltetéséhez választhattam volna számos más komoly és nagy hatású könyvet. Például az *Our Bodies, Ourselves* [A mi testünk, mi magunk] című bestsellerré vált feminista antológia (Boston Women's Health Collective 1976) külön (bár megfelelőnek nem mondható) fejezetet szentel a lesbikusoknak, ám eközben azt üzeni, hogy a heteroszexualitás a legtöbb nő életforma-preferenciája; a *Liberating Women's History. Theoretical and Critical Essays* [A nők történelmének felszabadítása/Felszabadító nő történelem. Elméleti és kritikai esszék] című szerkesztett kötetben (Carroll 1976) még egy inkluzivitást bizonyítani hivatott esszé sincs a lesbikusok történelmi jelenlétéről, bár az egyik esszé (Gordon et al. 1976) említést tesz arról, hogy a „szexuális deviancia” kategóriáját férfi történészek arra használták, hogy Anna Howard Shawt, Jane Addamst és más feministákat hiteltelenítsék; a *Becoming Visible. Women in European History* [Láthatóvá válni. Nők az európai történelemben] című szerkesztett kötet (Bridenthal és Koontz 1977) három helyen utal a férfi homoszexualitásra, miközben semmit sem találtam benne lesbikusokról; a *The Female Experience. An American Documentary* [A női tapasztalat. Amerikai dokumentumkönyv] című szintén szerkesztett könyv (Lerner 1977) helyt ad két kivonatolt lesbikus/feminista állásfoglalásnak, ezen felül azonban nem dokumentálja a lesbikus létezést. Lerner azért megemlíti a bevezetőben, hogy a deviancia vádját arra használták, hogy megosszák vele a nőket és elvegyék kedvüket az ellenállástól. Linda Gordon pedig megjegyzi a *Woman's Body, Woman's Right. A Social History of Birth Control in America* [A nő teste, a nő joga. A szülésszabályozás társadalomtörténete Amerikában] című kötetében, hogy „nem arról van szó, hogy a feminizmus több lesbikusot termelt volna ki. Mindig is sok lesbikus volt, még az erőteljes elnyomás ellenére is; és a legtöbb lesbikus veleszületettnek érzekeli szexuális preferenciáját” (Gordon 1976: 410).

korszakokban számos gyógymód, terápia és normatív ítélet fogyasztó áldozatai lettek: például a középosztálybeli nők annak az előírásnak, hogy az otthon szentségét kell megtestesíteniük és megőrizniük – ez az otthon „tudományos” romantizálása. A „szakértői” tanácsok nem voltak sem kimondottan tudományosak, sem pedig nőorientáltak; ezek a tanácsok az ipari kapitalizmus kívánalmaival egybeforrt (nőkkel kapcsolatos) férfi igényeket, férfi fantáziákat és férfi érdekeket tükrözték, például a férfiak nők feletti kontrolljának igényét (különösképp a sexualitás és az anyaság terén). A könyv annyira lehangolóan informatív, olyan szellemességgel és tiszta feminista éleslátással van megáldva, hogy olvasás közben egyre azt vártam, hogy a lesbikussággal szembeni előírást mikor fogja vizsgálni. Végül sehol sem vizsgálta.

Ennek aligha lehet az információhiány az oka. Jonathan Katz *Gay American History* [Meleg amerikai történelem] (Katz 1976) című könyvéből tudjuk, hogy New Haven gyarmat már 1656-ban halálbüntetést írt elő a lesbikusoknak. Katz számos tanulságos és sokatmondó dokumentummal mutatja be, miként „kezelte” (vagy kínozza) az orvosi szakma a tizenkilencedik és huszadik században a lesbikusokat. Nancy Sahli történész nemrég megjelent munkája azt dokumentálja, ahogy az egyetemista nők közötti bensőséges, mély barátságokat elfojtották jelen század elején (Sahli 1976). A *For Her Own Good* ironikus címe utalhatott volna elsősorban a nőket a heteroszexualitásba és házasságba hajszoló gazdasági kényszerítőerőre és azokra a retorziókra, amelyeket az egyedülálló és özvegy nőkkel szemben alkalmaztak – akik deviánsnak minősültek és minősülnek a mai napig. Azonban ez a gyakran megvilágosító erejű marxista-feminista írás, amely a női egészség és ép(elméjű)ség férfiak által meghatározott előírásait és javallatait tekinti át, nem teszi vizsgálat tárgyává a (receptszerűen) előírt heteroszexualitás politikai gazdaságtanát.³

A három pszichoanalitikus megközelítésű könyv egyikét, Jean Baker Miller *Toward a New Psychology of Women* [A nők új pszichológiája felé] című kötetét olvasva azt hihetnénk, hogy lesbikusok egyszerűen nem léteznek, még marginális lényekként sem. A könyv címét figyelembe véve ezt megdöbbenőnek tartom. Mégis: több feminista folyóirat, többek közt a *Signs* és a *Spokeswoman* kedvező kritikái azt sejtetik, hogy Miller heterocentrikus feltevéseit széles körben osztják. Dorothy Dinnerstein *The Mermaid and the Minotaur. Sexual Arrangements and the Human Malaise* [A sellő és a minotaurusz. Nemi berendezkedések és az emberiség rossz közérzete] című kötetében szenvedélyesen érvel a szülői gondoskodás férfiak és nők közti megosztásáért, valamint a társadalom „nemi berendezkedésének” felszámolásáért, amelynek férfi/nő szimbiózisa Dinnerstein érzése szerint az emberi fajt egyre tovább hajtja erőszakba és önmaga kipusztításába. Amellett, hogy más problémáim is akadnak a könyvvel (például hogy hallgat arról a mind intézményes, mind véletlenszerű terrorizmusról, amelyet a férfiak a történelem során nők – és gyerekek – ellen elkövettek, és amelyet Barry (1979), Daly (1978), Griffin (1978), Russell és van de Vens (1976), valamint Brownmiller (1975) bőségesen dokumentáltak, illetve hogy a pszichológia olyannyira a rögeszméje, hogy figyelmen kívül hagyja azokat a gazdasági és más materiális valóságokat, amelyek hozzájárulnak a pszichológiai valóság létrejöttéhez), teljesen ahistorikusnak tartom Dinnerstein azon elképzelését, miszerint

3 Erről a könyvről korábban elismerően nyilatkoztam, és most is ezt teszem, habár az itt megnevezett fenntartásokkal. Csak azóta kezdek tudatában lenni, milyen óriási jelentőséggel bír Ehrenreich és English könyvének fel nem tett kérdése, mióta hozzáfogtam jelen cikk megírásához.

a nők és férfiak közötti kapcsolatokat „a történelem örültségét fenntartó együttműködés” jellemzi. Ez alatt Dinnerstein az ellenséges, kizsákmányoló és az életet pusztító társadalmi kapcsolatok állandósítását érti. Úgy látja, hogy nők és férfiak egyenlő felek a „nemi berendezkedések” létrehozásában, azaz úgy tűnik, nincs tisztában a nők mindig megújuló, saját magunk és mások elnyomásának ellenálló és a jelen helyzet megváltoztatására irányuló küzdelmével. Figyelmesen kívül hagyja egész pontosan azoknak a nőknek a történelmét, akiknek – boszorkányként, *femme seule*-ként (azaz egyedülálló nőként), a házasságot elutasító nőként, vénkisasszonyként, autonóm özvegyként és/vagy lesbikusként – sikerült különböző mértékben *nem* együttműködniük. Ez az a történelem, amelyből a feministák oly sokat tanulhatnak és amelyet mindenféle oly síri csönd övez. Dinnerstein elismeri könyve végén, hogy a „női szeparatizmus”, bár „nagy léptékben és hosszú távon nagyon nem célravezető”, azért taníthat nekünk valamit: „Önmagukban – azaz ha a férfiak jelenléte által eddig kínált lehetőségek nem térítik el őket a feladat kikerülésének irányába – a nők elméletben a nulláról tanulhatják meg, hogy mit is jelent a csorbítatlan önteremtő emberi lényeg” (Dinnerstein 1976: 272). Az olyan kifejezések, mint a „csorbítatlan önteremtő emberi lényeg” elfedik azt a kérdést, hogy a női szeparatizmus sokféle formája mire is vállalkozott és vállalkozik a mai napig. A helyzet az, hogy a nők minden kultúrában és történelmi korszakban *már eddig is* vállalták a független, nem heteroszexuális, női kapcsolatokra épülő lét nehézségeit, amennyire az adott közeg lehetőségei engedték, gyakran abban a hitben, hogy ők az „egyetlenek”, akik valaha így tettek. Annak ellenére is vállalták, hogy kevés nő volt abban a gazdasági helyzetben, hogy ellenálljon a házasságnak, és dacára annak is, hogy a férj nélküli nők elleni támadások a kigúnyolástól és rágalmazástól a szándékos femicídiumig terjedtek, többek közt több millió hajadon és özvegy nő megégetéséig és kiirtásáig a tizenötödik, tizenhatodik és tizenhetedik századi európai boszorkányüldözések során és a *sati* özvegy nőket érintő indiai gyakorlatáig (Daly 1978: 184–85, 114–33).

Nancy Chodorow már-már a határán jár annak, hogy beismerje a lesbikus létezését mint realitást. Akárcsak Dinnerstein, Chodorow is úgy hiszi, hogy az a tény vezetett a nemi egyenlőtlenségek egész társadalmi elrendezéséhez, hogy a nemi alapú munkamegosztás szerint a nők – és csak a nők – felelősek a gyermekek gondozásáért, ebből következően pedig a férfiaknak és a nőknek egyaránt a gyerekek első számú gondozóinak kell lenniük ahhoz, hogy ez az egyenlőtlenség megváltozzon. A nők által végzett anyai gondoskodás lány- és fiúgyermek lelki fejlődésére tett hatásának pszichoanalitikus szempontú vizsgálata folyamán adatokkal szolgál arról, hogy a férfiak „érzelmileg másodlagos” szerepet töltenek be a nők életében: „a nők támaszkodhatnak gazdagabb, folyamatosan fejlődő belső világukra [...] a férfi érzelmi szempontból nem olyan fontosak a nők számára, mint amennyire a nők fontosak a férfiak számára” (Chodorow 1978: 197–198). Ez egybecseng Smith-Rosenberg (1975) megállapításával, miszerint a tizennyolcadik és tizenkilencedik századi nők érzelmi életének gyújtópontjában nők álltak. Persze haragot és szeretetet egyaránt jelenthet az, ha valaki egy másik ember számára „érzelmileg fontos”, vagy jelentheti e két érzelm intenzív keverékét is. Ez utóbbi olyan gyakran jelenik meg a nők más nőkhöz fűződő viszonyában, hogy az általam „a nők kettős életének” nevezett jelenség egyik fontos aspektusának tekinthető (erre még a későbbiekben vizsgálatok). Chodorow arra a következtetésre jut, hogy az anyai gondoskodás gyermekkori

tapasztalata miatt „az anya marad az elsődleges belső tárgy (*sic*) a lány számára, így neki a heteroszexuális kapcsolatok egy nem exkluzív, második kapcsolat mintáját követik, míg a fiú számára egy exkluzív, elsődleges kapcsolatot teremtenek újra.” Chodorow szerint a nők „pszichológiai és gyakorlati okokból egyaránt megtanulták tagadni a férfi partnerek korlátait” (Chodorow 1978: 198–199).

Azonban a gyakorlati okokat (mint például a boszorkányégetéseket, a jog, a teológia és a tudomány feletti férfirányítást, vagy a nemi munkamegosztásnak köszönhető gazdasági életképtelenséget) a könyv átugorja. Chodorow szinte pillantást se vet azokra a kényszerekre és retorziókra, amelyek történelmileg kierőszakolták, illetve biztosították, hogy a nők férfakkal rendeződjenek párba, eközben büntették, illetve akadályozták, hogy más nőkkel párban vagy független szövetséges csoportokban éljünk. Azzal a megjegyzéssel utasítja el a lesbikus tapasztalatot, hogy „a lesbikus kapcsolatok valójában az anya-lány érzelmeket és kötődéseket teremtik újra, de a legtöbb nő heteroszexuális” (ebből értelmileg következik, hogy érettebb, továbblépett az anya-lány kapcsolaton). Majd hozzáteszi: „Ez a heteroszexuális preferencia és a homoszexualitással kapcsolatos tabuk a férfiktól való objektív gazdasági függés mellett valószínűtlenné teszik azt a lehetőséget, hogy nők elsődlegesen más nőkhöz kötődjenek szexuálisan, bár ez az utóbbi években elterjedtebbé vált” (Chodorow 1978: 200). Ezen kiegészítés jelentősége elsöprő erejűnek tűnik, Chodorow mégsem vizsgálja tovább a kérdést. Azt állítja vajon, hogy a lesbikus létezés az utóbbi években láthatóbbá vált (bizonyos csoportokban?), hogy a gazdasági és egyéb kényszerek megváltoztak (a kapitalizmus, a szocializmus, vagy mindkettő alatt?), és hogy következésképp több nő utasítja el a heteroszexualitást „választását”? Úgy érvel, hogy a nők azért akarnak gyereket, mert heteroszexuális kapcsolatuk érzelmileg nem elég tartalmas és mély: a nők a gyermekvállalással anyjukkal átélt bensőséges kapcsolatukat igyekeznek újratemteni. Úgy tűnik, Chodorow saját megállapításai alapján ki nem mondva arra a következtetésre sarkall minket, hogy a nőknek *nem* „preferenciájuk” a heteroszexualitás, hiszen az fájdalmas módon elvágja az érzéket az érzelmitől, sivárabbá és szegényebbé téve a nők tapasztalatait. Könyvével mégis részt vesz törvényerőre emelésében. Minthogy figyelmen kívül hagyja a nőket a házasságba és heteroszexuális romantikába terelő rejtett szocializációt és nyílt kényszerítést, a nőkre gyakorolt nyomás a lánygyerekek adás-vételétől a posztindusztriális gazdasági átalakuláson és irodalmi tabukon át a tévé közvetítette képáradatig terjedő formáit, Chodorow Dinnersteinhez hasonlóan nem tehet mást, mint hogy egy férfi alkotta intézményt – a kötelező heteroszexualitást – próbál megreformálni, mintha a nőket más nőkhöz vonzó mélyeséges érzelmi impulzusok és szinergiák ellenére volna egy misztikus vagy biológiai heteroszexuális hajlam, „preferencia” vagy „választás”, amely a nőket a férfiak felé húzza.

Ráadásul magától értetődőnek veszi, hogy ez a „preferencia” nem szorul magyarázatra, hacsak nem a női Ödipusz-komplexus nyakatekert elméletével vagy a fajfenntartás szükségességével. A lesbikus szexualitás az, amelyre megmagyarázandó jelenségeként tekintenek, többnyire helytelenül belefoglalva („befogadva”) a férfi homoszexualitásba. A női heteroszexualitás ilyesfajta előfeltételezését önmagában is figyelemre méltónak tartom: óriási súlyú előfeltevés, és mégis szép csöndesen beépült gondolkodásunk alapzatába.

Ugyanezen előfeltevés kibővített változata az a gyakran hangoztatott okfejtés, miszerint egy valóban egyenlő világban, amelyben a férfiak nem elnyomók, hanem gondoskodók

volnának, mindenki biszexuális volna. Az ehhez hasonló jól ismert liberális elképzelések elkenik és megszépítik azokat a fennálló körülményeket, amelyekben a nők megélték és megélik szexualitásukat; nem más ez, mint az itt és most küzdelmeinek és feladatainak, a szexuális meghatározások le nem zárult, a jövő lehetőségeit és választásait alakító folyamatának átugrása. (Emellett ez az elgondolás azt is alapul veszi, hogy nők csak azért választanak nőket, mert a férfiak elnyomók és érzelmileg elérhetetlenek: ez azonban nem tudja megmagyarázni, hogy eközben vannak nők, akik továbbra is elnyomó és/vagy érzelmileg nem kielégítő férfitartnerekkel folytatnak kapcsolatot.) Én azt állítom, hogy a heteroszexualitást, akárcsak az anyaságot, szükséges *politikai intézmény*ként felismerni és vizsgálni – még azoknak is, vagy különösen azoknak, akik úgy érzik, hogy személyes életükben a nemek közti társadalmi viszony megújításának előfutárai.

II.

Ha a lány- és fiúgyermek számára egyaránt a nők az érzelmi és fizikai gondoskodás legkorábbi forrásai, feminista szempontból legalábbis észszerűnek tűnik feltenni a következő kéréseket: Vajon a szeretet és gyengédség iránti törekvés eredetileg nem a nők felé vezet mind a két nemből? *A nők ezen törekvése voltaképpen miért változtatna irányt?* Vajon miért kellett a fajfenntartást, a megtermékenyítés módjait és az érzelmi, érzéki kapcsolatokat annyira mereven és hajthatatlanul azonosítani egymással? Valamint miért van szükség ennyire erőszakos és szigorú rendelkezésekre ahhoz, hogy a nők férfiak iránti teljes érzelmi és érzéki hűségét és szolgálai engedelmességét kikényszerítsék? Kétlem, hogy elég feminista tudós és elméletíró vette a fáradságot, hogy elismerje azokat a társadalmi erőket, amelyek kiszakítják és eltérítik a nők eredetileg saját magukra, más nőkre és nőazonos értékekre összpontosuló érzelmi és érzéki energiáit. Ezek a társadalmi erők, ahogy rövidesen bemutatni kísérlem, a szó szoros értelemben vett fizikai rabszolgaságba hajtástól a választási lehetőségek elhallgatásáig és elferdítéséig terjed.

Én magam nem hiszem, hogy a nők által végzett anyai gondoskodás „elégleges oka” lenne a lesbikus létezésnek. Mindazonáltal a nők által végzett anyai gondoskodásról az utóbbi időben rengeteget lehet hallani, általában azzal a nézettel társítva, hogy a férfiak szülői gondoskodásban való számottevőbb részvétele minimálisra csökkentené a nemek közti ellenségeskedést és kiegyenlítené a férfiak nők feletti hatalma felé elbillent nemi erőviszonyokat. Ezen nézetek megvitatása közben utalást sem tesznek a kötelező heteroszexualitásra mint jelenségre, még kevésbé mint ideológiára. Nem pszichologizálni szeretnék, hanem a férfihatalom forrásait azonosítani. Úgy vélem, hogy valójában rengeteg férfi tudna nagy arányban részt vállalni a gyermekgondozás feladataiból anélkül, hogy ez alapvetően megváltoztatná a férfihatalom egyensúlyát a férfiazonos (férfi érdekű, férfi szempontból meghatározott) társadalmakban.

Kathleen Gough *The Origin of the Family* [A család eredete] című esszéjében felsorolja az ősi és mai társadalmakban megnyilvánuló férfihatalom nyolc jellegzetességét, ezt a leírást használom keretként. Ezek a jellegzetességek a következők: „a férfiak azon képessége, hogy megtagadhatják a nőktől a szexualitást vagy éppen rájuk kényszeríthetik azt; hogy uralmuk alatt tarthatják vagy kizsákmányolhatják a munkájukat vagy rendelkezhetnek

munkájuk termékével; hogy ellenőrzésük alatt tarthatják a gyerekeiket vagy megfoszthatják őket tőlük; hogy fizikailag elzárhatják őket vagy korlátozhatják a mozgásukat; hogy a férfiak között lebonyolított ügyletek tárgyává tehetik őket; hogy megbéníthatják alkotóerejüket; valamint, hogy visszatarthatják tőlük a társadalom által felhalmozott tudás és a kulturális eredmények óriási területeit” (Gough 1975: 69–70). (Gough nem veszi észre, hogy ezek a hatalomjellegzetességek kifejezetten a heteroszexualitást kényszerítik ki, csak arra figyelmes, hogy nemi egyenlőtlenségeket hoznak létre.) Az alábbiakban Gough meghatározásai szerepelnek dőlt betűvel szedve, az egyes kategóriákat szögletes zárójelben én fejtettem ki.

A férfi hatalom jellemzői magukban foglalják a férfiak azon hatalmát, hogy:

1. megtagadhatják a nőktől a szexualitást [saját szexualitásunkat]
[a női nemi szervi csonkítás különböző változataival, klitoridektómiával vagy infibulációval; erényövekkel; a női házasságtörést sújtó büntetéssel, beleértve a halálbüntetést; a lesbikus szexualitást sújtó büntetéssel, beleértve a halálbüntetést; a cikló pszichoanalitikus megtagadásával; az önkielégítés elleni szigorú előírásokkal; az anyai és a menopauza utáni érzékiség tagadásával; indokolatlan méheltávolításokkal; a média és az irodalom által megjelenített állásbikus képekkel; a lesbikus létezéssel kapcsolatos dokumentumok megsemmisítésével és archívumok elzárásával];
2. vagy éppen rájuk kényszeríthetik azt [a férfi szexualitást]
[nemi erőszakkal (többek közt házastársi nemi erőszakkal) és feleségveréssel; apa-lány és fivér-nővér vérfertőzéssel; olyan szocializációs mintákkal, amelyek arra tanítják a nőket, hogy úgy érezzék, a férfiak szexuális „késztetése” egyben jogosultsággal is jár (Barry 1979: 216–219); a heteroszexuális szerelmi kapcsolatok művészetekben, irodalomban, médiában, reklámokban stb. történő idealizálásával; gyerekházassággal; elrendezett házassággal; prostitúcióval; háremtartással; a frigiditás és a hüvelyi orgasmus pszichoanalitikus doktrínáival; pornográf ábrázolásokkal, amelyekben a nők élvezettel reagálnak a szexuális erőszakra és megalázásra (amelynek egyik tudatküszöb alatt ható üzenete, hogy a sadista heteroszexualitás „normálisabb”, mint a nők közti érzékiség)];
3. uralmuk alatt tarthatják vagy kizsákmányolhatják a munkájukat vagy rendelkezhetnek munkájuk termékével
[a házasság és az anyaság fizetetlen termelőmunkaként való intézményesítésével; a fizetett bér munkában dolgozó nők horizontális szegregációjával; a feltörekvő kvótanő kirakatba tett sikerével való álságos hitegetéssel; az abortusz, a fogamzásgátlás és a gyermekszülés feletti férfifelügyelettel; kényszersterilizációval; futtatással; a lánycsecsemők meggyilkolásával, ami megfosztja az anyákat lányaiktól és hozzájárul a nők általános leértékeléséhez];
4. ellenőrzésük alatt tarthatják a gyerekeiket vagy megfoszthatják őket tőlük
[az „atyai hatalom” jogkörével és „törvényes gyermekrablással” (Demeter 1977: 126–128); kényszersterilizációval; módszeres csecsemőgyilkossággal; a gyerekek lesbikus anyáktól való elvételének bírósági gyakorlatával; a férfiuralta szülészet visszaélésre épülő gyakorlatával; az anya „frontvonalba tolt kínzóként” (Daly 1978: 132, 139–141, 163–165) való felhasználásával a lányát házasságra alkalmassá tévő nemi szervi csonkítás vagy lábelkötés (vagy az elme elkötése, leláncolása) során];

5. fizikailag elzárhatják őket vagy korlátozhatják a mozgásukat [a terrorizmus eszközeként használt nemi erőszakkal, amellyel a nőket távol tartják az utcától, nyilvános terektől; a purdah gyakorlatával; lábelkötéssel; a nők erőnlétének és fizikai képességeinek elsovasztásával; a (csúcs)divattal és a „nőies” öltözködési előírásokkal; elkendőzéssel; utcai szexuális zaklatással; a bér munkában dolgozó nők horizontális szegregációjával; a „főállású” anyaság irányelvével; a feleség kikényszerített gazdasági függőségével];
6. a férfiak között lebonyolított ügyletek tárgyává tehetik őket [a nők „ajándékként” való használatával, a menyasszonyváltság intézményével; futtatással; elrendezett házassággal; a nők szórakoztató látványelemként való használatával a férfiak közti üzletkötés elősegítésére, például feleség-vendéglátóként, a férfi izgalom kedvére öltözött kocktépőként, call girlként, férfimagazinok címlaplányaként, gésaként, kiszeng prostituáltként, titkárnőként];
7. megbéníthatják alkotóerejüket [boszorkányüldözésekkel, azaz a bábák és a női gyógyítók ellen indított hadjáratokkal és a független, „nem asszimilálódott” nők elleni pogromokkal (Ehrenreich és English 1973; Dworkin 1974: 118–154; Daly 1978: 178–222); azzal a bármely kultúrában tetten érhető módszerrel, hogy a férfitevékenységeket a női tevékenységeknél értéke-sebbnek határozzák meg, így a kulturális értékek a férfi szubjektivitás megtestesülésé-vé lesznek; a női önmegvalósítás házasságra és anyaságra való korlátozásával; a nők férfi művészek és tanárok általi szexuális kizsákmányolásával; a nők kreatív törekvé-seinek társadalmi és gazdasági meghiúsításával (lásd Woolf 1986 [1929], 2006 [1938]; Olsen 1978; Cliff 1979); a női hagyomány emberi emlékezetből való kitörlésével (Daly 1973: 347–51; Olsen 1978: 22–46)]; valamint
8. visszatartják tőlük a társadalom tudásának és kulturális eredményeinek óriási terü-leteit [a nők oktatásból való kizárásával (a világ lakosságát tekintve az írástudatlanok 60%-a nő); azzal a „Nagy Csönddel”, amely a nők és különösképp a leszbikus létezés történel-mi és kulturális jelenlétét övezi (Daly 1973: 93); nemi sztereotipizálással, amely eltéríti a nőket a természettudományoktól, műszaki tudományoktól és más „férfias” tevékeny-ségektől; a nőket kizáró társas szakmai férfiösszetartással; a szellemi hivatásokban je-lenlévő nők elleni diszkriminációval].

Ez néhány azok közül a módszerek közül, amelyekben a férfihatalom megmutatkozik és amelyeken keresztül újratermelődik. A fenti vázlatra pillantva óhatatlanul szembeötlik, hogy nem az egyenlőtlenségek és tulajdonviszonyok egyszerű fenntartásával állunk szem-ben, hanem a fizikai brutalitástól a tudat uralásáig terjedő, kiterjedt és átható erők kons-tellációjával, ami pedig arra enged következtetni, hogy mérhetetlen ellenérő bújhat meg, ha ekkora erőknek kell féken tartania.

A férfihatalom egyes megnyilvánulási formái könnyebben felismerhető módon erő-szakolják ki a heteroszexualitást, mint más formái. Ugyanakkor minden általam felsorolt megnyilvánulási forma hozzájárul az erők azon konstellációjához, amely erőterében a nők elhiszik, hogy a házasság és a férfiak iránti szexuális vonzódás elkerülhetetlen része életüknek, még ha ezek nem elégítik is ki vagy el is nyomják őket. Az erényöv; a gyerek-házasság; a leszbikus létezés kiradírozása a művészetekből, irodalomból, filmből (kivéve,

amikor egzotikumként és perverzióként jelenik meg); a heteroszexuális szerelmi kapcsolatok és a házasság idealizálása – ezek a kényszerítés meglehetősen egyértelmű formái közé tartoznak: az első kettő fizikai erőt, a második kettő a A tudat feletti uralmat példázza. Bár a kloridektómiát, a csikló kimetszésének gyakorlatát korábban mint nőkinzást támadták egyes feministák (Hosken 1979; Russell és van de Ven 1976: 194–195), Kathleen Barry elsőként mutatott rá arra, hogy ez a brutális beavatkozás nem csak „férjhez adható” nővé formálja a fiatal lányt, hanem egyúttal azt is hivatott elérni, hogy a többnejű házasság intim közelségében élő nők ne létesítsenek szexuális kapcsolatokat egymással; vagyis hogy a – férfi, nemiszerv-fetiszta szempont szerint vett – női erotikus kapcsolatokat még a nemileg szegregált közegekben is szó szerint kimetszzék (Barry 1979: 163–64).

A pornográfia tudatunkat befolyásoló működése kiemelkedően fontos társadalmi probléma napjainkban, amikor is egy több milliárd dolláros iparágak hatalmában áll, hogy széles körben terjessze mindinkább szadista és nőalázó vizuális ábrázolásait. Még az úgynevezett szoft pornó és a reklámok is az érzelem nélküli szexuális étvágy önálló jelentőséggel és személyiséggel nem bíró tárgyaiként ábrázolják a nőket: lényegében a férfiak fogyasztására felkínált szexuális árucikként. (Az úgynevezett lesbikus pornó, amelyet a kukkoló férfi tekintet kielégítésére gyártanak, úgyszintén mentes az érzelmi töltetől és a saját személyiséggel rendelkező nőktől.) A pornó által közvetített legártalmasabb üzenet az, hogy a nők a férfiak természetes szexuális prédái és ezt élvezik is, ilyenformán a szexualitás és az erőszak összeegyeztethetők, továbbá a nők számára a szex lényegénél fogva mazochista, a megalázás élvezetes, a fizikai erőszak pedig erotikus. Ennek velejárójaként a pornó egyúttal közvetít egy másik, észrevétlenebbül maradó üzenetet is: méghozzá azt, hogy a kikényszerített alávetettség és a kegyetlenség heteroszexuális párosításban eljátszva szexuálisan „normális”, miközben a nők közötti érzékiség – beleértve az erotikus kölcsönösséget és tiszteletet – „bizarr”, „groteszk”, „beteg”, valamint vagy önmagában pornográf, vagy nem eléggé izgalmas a korbácsolásra és lekötözésre épülő szexualitáshoz képest.⁴ A pornográfia nem egyszerűen olyan légkört teremt, amelyben a szex és az erőszak felcserélhetők egymással, hanem kitágítja a heteroszexuális közösülésben elfogadhatónak tartott férfiviselkedés határait – azét a viselkedését, amely ismétlődően megfosztja a nőket autonómiájuktól, méltóságuktól és szexualitásuk feltáratlan lehetőségeitől, többek közt attól a lehetőségtől, hogy nőket szeressenek és nők által viszontszerettessenek kölcsönöségben és összhangban.

Catharine A. MacKinnon *Sexual Harassment of Working Women. A Case of Sex Discrimination* [A dolgozó nők szexuális zaklatása. A nemi alapú diszkrimináció egy esete] című kiváló kötetében vázolja a kötelező heteroszexualitás és a gazdasági rendszer átfedéseit, összefüggéseit. A kapitalizmusban a nemi alapú horizontális szegregációknak köszönhetően a nők strukturálisan alacsonyabbrendű pozíciót foglalnak el a munkahelyen – ez eddig nem újdonság, de MacKinnon felveti a kérdést, hogy ha a kapitalizmus számára „szükséges is, hogy az egyének egy része alacsony pozíciót foglaljon el”, miért „kell ezeknek a személyeknek biológiailag nőnek lenniük”, majd rámutat arra, hogy „a tény, hogy

4 A „leszbikus szadomazochizmus” témáját annak tekintetében kell vizsgálni, hogy mit tanít a domináns kultúra a szex és az erőszak kapcsolatáról, valamint hogy milyen az a meleg homoszexuális erkölcsiség, amit egyes lesbikusok elfogadnak. E jelenségben a nők „kettős életének” egy további példáját látom.

a férfi munkáltatók gyakran nem alkalmaznak magas képesítésű nőket, annak ellenére, hogy kevesebb bért kellene nekik fizetniük, arra utal, hogy többről van szó, mint egyszerű profitbeli megfontolásokról” (MacKinnon 1979: 15–16, kiemelés tőlem). Adatok gazdag tárházával bizonyítja azt a tényt, hogy a nőket nem csupán rosszul fizető szolgáltatói munkakörökbe szegregálják (mint titkárnőket, háztartási kisegítőket, ápolónőket, gépirónőket, adatbeviteli munkatársakat, telefonos operátorokat, ügyfélszolgálatosokat, gyermekgondozókat, felszolgálókat), hanem „a nő szexualizálása” is a munka részét képezi. A nők életének gazdasági lehetőségeit alapvetően és lényegében alakítja az a követelmény, hogy „a nőknek szexuális vonzerejüket kell eladásra kínálniuk a férfiaknak, akik jellemzően a gazdasági hatalom birtokosaként abban a helyzetben vannak, hogy érvényre tudják juttatni preferenciáikat.” MacKinnon azt is kimerítően dokumentálja, ahogy „a szexuális zaklatás állandósítja azt a sok más, egymással összefüggő jelenségből összeálló társadalmi struktúrát, amely a nőket a férfiak rabigájában, a munkaerőpiac legalján tartja. Az amerikai társadalom két kényszerítőereje kapcsolódik össze: a férfiak fennhatósága a nők szexualitása felett és a tőke fennhatósága az alkalmazottak élete felett” (MacKinnon 1979: 174). A nők a munkahelyükön tehát a „szex mint az előrejutás útja” férfikényének vannak kiszolgáltatva, ez pedig ördögi körbe zárja őket. Mivel gazdaságilag kiszolgáltatottak, a nők – akár pincérnők, akár egyetemi tanárok – eltűrik a szexuális zaklatást az állásuk megtartása érdekében, megtanulnak szolgálatkészen és behízelve heteroszexuális módon viselkedni, mert azt tapasztalják, hogy bármi is álljon a munkaköri leírásukban, ez a valódi képesítésük a munkájukra. Azt a nőt pedig, jegyzi meg MacKinnon, aki túl határozottan áll ellen a munkahelyi szexuális ajánlatoknak és közeledéseknek, nőietlennek és nemiségnélkülinek, begyepesedettnek vagy lesbikusnak bélyegzik. Ez jelentős különbség a lesbikusok és a homoszexuális férfiak tapasztalatai között. Egy lesbikus, aki nem bújta elő a munkahelyén a heteroszexista előítéletek miatt nem csak arra kényszerül, hogy a munkahelyén kívüli kapcsolatait és magánélete igazságát megtagadja: az állása is múlik azon, hogy nem csak heteroszexuálisnak, hanem heteroszexuális nőnek tette-e magát, hogy a „valódi” nőktől elvárt feminin, tiszteletteljes szerepnek megfelelően öltözködik és viselkedik-e.

MacKinnon lényegbevágó kérdéseket vet fel a szexuális zaklatás, a nemi erőszak és a hétköznapi heteroszexuális közösülés közti minőségi különbségekkel kapcsolatban. („Ahogy egy megvádolt nemierőszak-elkövető fogalmazott, nem alkalmazott ‘több kényszerítést, mint amennyit a férfiak szoktak a kezdeményezéskor.’”) Kritikát fogalmaz meg Susan Brownmillerrel (1979) szemben, amiért az elválasztja a nemi erőszakot a mindennapi élet fő vonulatától, valamint azon megvizsgálatlanul hagyott előfeltételezéséért, miszerint „a nemi erőszak erőszak, a közösülés pedig szexualitás,” ezzel teljesen száműzve a nemi erőszakot a szexualitás területéről. Kulcsfontosságú meglátása szerint „a nemi erőszak eltávolítása a ‘szexuális’ tárgyköréből és az ‘erőszakos’ tárgykörébe helyezése lehetőséget teremt arra, hogy a nemi erőszakot ellenezzük anélkül, hogy kérdéseket vetnénk fel arról, hogy a heteroszexualitás intézménye mennyiben határozza meg a kényszerítést a ‘kezdeményezés’ normális részeként” (MacKinnon 1979: 219).⁵ „Brownmiller sosem teszi

5 Susan Schecter szerint „[a] heteroszexuális házasság bármi áron való sürgetése annyira mélyreható, hogy [...] a bántalmazás feltételeit megteremtő önálló kulturális erővé nőtte ki magát. A romantikus szerelem ideológiája biztosítja a fedőtörténetet a súlyos abúszushoz, a partner féltékeny birtoklását állítva be romantikus szerelemnek” (Schecter 1979: 50–51).

fel azt a kérdést, hogy a férfiuralom körülményei között a ‘beleegyezés’ fogalmának van-e bármi értelme” (MacKinnon 1979: 298).

A valóság az, hogy a munkahely – más társadalmi intézmények mellett – olyan hely, ahol nőként megtanuljuk elfogadni lelki és fizikai határaink áthágását mint a túlélés árát; ahol a nőket arra tanítják, hogy szexuális prédaként tekintsünk magunkra – nem kevésbé, mint amennyire a romantikus irodalom és a pornográfia teszi. Ha egy nő el akar menekülni ezek elől a hétköznapiak számító határáthágások és egyúttal hátrányos gazdasági helyzetek elől, jó eséllyel a házassághoz fordul mint egyfajta remélt védelemhez, miközben sem társadalmi, sem gazdasági erőtartalmakat nem visz magával a házasságba és ezért eleve hátrányos helyzetbe kerül ebben az intézményben. MacKinnon végül felteszi a kérdést:

Mi van akkor, ha az egyenlőtlenség a férfi és női szexualitás, a férfiaság és nőiesség, a szexiség és a heteroszexuális vonzerő társadalmi felfogásába van beépülve? A szexuális zaklatás esetei arra engednek következtetni, hogy a férfi nemi vágyat talán a női sérülékenység kelti fel. [...] A férfiak úgy érzik, hogy kihasználhatják a helyzetet, úgyhogy ki akarják használni, úgyhogy ki is használják. A szexuális zaklatás megvizsgálása – éppen azért mert ezek az esetek annyira mindennaposnak tűnnek – szembesít minket azzal a ténnyel, hogy a szexuális aktusok rendszerint gazdasági (és fizikai) szempontból egyenlőtlen felek között történnek. [...] A joggyakorlatban követelmény, hogy a nők szexualitását sértő cselekményeknek rendkívülinek, a szokásostól eltérőnek kell lenniük ahhoz, hogy jogi következményeik legyenek, mindez hozzájárul annak megakadályozásához, hogy a nők saját maguk szabhassák meg beleegyezésük mindennapos feltételeit (MacKinnon 1979: 220).

Tekintve a heteroszexuális nyomás természetét és kiterjedtségét, valamint a „nők alárendelésének [mindennapos] erotizálását” ahogy azt MacKinnon (1979: 221) megfogalmazza, megkérdőjelezem azt a – többek közt Karen Horney, H. R. Hayes, Wolfgang Lederer és legutóbb Dorothy Dinnerstein által felvetett – félig-meddig pszichoanalitikus nézőpontot, miszerint a férfiak igénye a nők szexualitása feletti kontrollra valamiféle ősi, a nőktől és a nők szexuális kielégíthetlenségétől való félelemből eredne. Valószínűbbnek tűnik, hogy a férfiak nem attól félnek, hogy a nők szexuális étvágya rájuk kényszerítődik vagy hogy a nők elnyelik és bekebelezik őket, hanem attól az eshetőségtől, hogy a nők teljesen közömbösek lehetnek irántuk, és hogy a férfiaknak *csak* a nők által megszabott feltételek szerint lehetne szexuális és érzelmi (és következésképp gazdasági) hozzáférésük a nőkhöz, máskülönben a mátrix perifériáján találják magukat.

A férfiak nőkhöz való szexuális hozzáférését biztosító eszközök nemrégiben Kathleen Barry (1979) alapos feltáró kutatásában kaptak figyelmet. Barry bőséges – és elborzasztó – bizonyítékot mutat be a korábban „fehér rabszolgaság” néven ismert, ám az összes rasszból és társadalmi osztályból kikerülő nőket érintő nemzetközi női rabszolgaság intézményének létezéséről. A feltárt adatokra épülő elméleti elemzésben Barry rámutat a nőket a férfiaknak alávető kényszer által érvényesített összes (élet)helyzet – a prostitúció, a házastársi nemi erőszak, az apa-lány és a fiú- és lánytestvér közti vérfertőzés, a feleségverés, a pornográfia, a menyasszonyváltás, a lánygyermek eladása, a *pardah* és a nemi szervi csonkítás – közti összefüggésre. Úgy véli, hogy a szexuális erőszak áldozatát az általa elszenvedett erőszakért felelőssé tévő „nemi erőszak paradigma” vezet a szolgá-sorba vetés más formáinak elméleti igazolásáig és elfogadásáig: a nő ezek szerint maga „választja”, tétlenül elfogadja, vagy megátalkodott módon kihívja maga ellen a sorsot

meggondolatlan és szemérmetlen viselkedésével. Barry szerint ezzel szemben „a női szexuális rabszolgaság tettenérhető MINDEN olyan helyzetben, amelyben nők vagy lányok nem tudják léthelyzetük feltételeit megváltoztatni; amelyben függetlenül attól, hogy hogyan kerültek ezen feltételek közé (például társadalmi nyomás, gazdasági nehézségek, a bizalmukkal való visszaélés vagy a szeretet iránti vágyakozásuk következtében), nem tudnak közülük kiszabadulni; és amelyben szexuális erőszaknak vagy kizsákmányolásnak vetik őket alá” (Barry 1979: 33). Konkrét példák széles skáláját vonultatja fel nemcsak a kiterjedt nemzetközi nőkereskedelem létezéséről, hanem annak működéséről is – öltön az testet akár az úgynevezett Minnesota-hálózatban, amely szüleiától elszökött szőke, kékszemű lányokat közvetít az Egyesült Államok középnyugati területéről a Times Square-re, vagy a Latin-Amerika és Délkelet-Ázsia szegény vidéki területein élő fiatal nők felvásárlásának gyakorlatában, vagy a migráns munkások számára létrehozott *maisons d'abattage* (bordélyházak) alakjában Párizs tizennyolcadik kerületében. Ahelyett, hogy az áldozatot hibáztatná vagy annak vélt patológiáját kísérelné meg diagnosztizálni, Barry magának a szexuális gyarmatosításnak a patológiáját állítja reflektorfénybe: a „kulturális szadizmus” ideológiáját, amely nem csak az óriási méreteket öltő pornóiparban mutatkozik meg, hanem tágabban abban az általános elképzelésben, miszerint a nők „olyan szexuális lények, akiknek felelőssége a férfiak szexuális kiszolgálása” (Barry 1979: 103).

Barry felvázolja továbbá az általa „a szexuális uralom látószögének” nevezett perspektívát, amelynek – állítólag objektív – lencséje a nők elleni szexuális abúzust és terrorizmust oly módon teszi majdnem teljesen láthatatlanná, hogy természetesnek és elkerülhetetlennek tünteti fel. Ebben a fénytörésben a nők feláldozhatók, amennyiben a férfiak szexuális és érzelmi igényeinek kielégítése nem kerül veszélybe. Barry könyvének politikai célja, hogy az uralkodás ezen nézőpontját felváltsa a nők alapvető szabadságának egyetemes elve, beleértve a nemük miatt elkövetett erőszaktól, mozgásuk korlátozásától, valamint a nőkhöz való szexuális és érzelmi hozzáférés férfijogától való szabadságot. Akárcsak Mary Daly a *Gyn/Ecology* [Nő/Gyógyászat] című kötetében, Barry is elutasítja a szexuális kínzás és a nőellenes erőszak strukturalista és más kulturális relativista legitimálását, és szerszerűségre hivatkozó igazolását. A nyitó fejezetben arra kéri olvasóit, hogy utasítsák vissza a kényelmes közönybe és tagadásba menekülés minden formáját.

„Csak akkor tudjuk áttörni a hárító mechanizmusok bénító falát és csak akkor tudunk kilépni a szabadba, ha maradéktalanul megismerjük a helyzetünket – a szexuális erőszak és a nők feletti uralom teljes mértékét és kiterjedését. [...] A tudással, a közvetlen szembenézéssel megtanulhatjuk feltérképezni az elnyomásból kivezető utat oly módon, hogy olyan világot képzelünk el és alkotunk meg, amely kizárja a női szexuális rabszolgaságot” (Barry 1979: 5).

„Amíg nem nevezzük meg a gyakorlatot, nem végezzük el fogalmi meghatározását és kidolgozását, nem ábrázoljuk pályáját időn és téren keresztül, addig annak legnyilvánvalóbb áldozata sem lesznek képesek arra, hogy megnevezzék vagy meghatározzák tapasztalataikat” (Barry 1979: 100).

A nők ugyanakkor – különböző módokon és különböző mértékben – mindannyian áldozatai a szóban forgó gyakorlatnak; emellett, amint azt Barry világosan felismeri, a női

szexuális rabszolgaság megnevezését és fogalmi körülhatárolását nehezítő probléma része a kötelező heteroszexualitás. A kötelező heteroszexualitás leegyszerűsíti a kerítő és a strici feladatát a világméretű prostitúciós hálózatokban és „Érosz központokban”, miközben az otthonok privát terében ráveszi a lányokat, hogy „elfogadják” az apjuktól az incestust/nemi erőszakot, az anyákat, hogy tagadják ennek a megtörténtét, és a bántalmazott feleségeket, hogy maradjanak erőszakos férjeikkel. A „barátság vagy szerelem” kiemelkedően fontos taktika a kerítés során, amikor is a kerítő azt a feladatot látja el, hogy a szüleitől elsőkötty vagy összezavarodott lányt átadja a stricinek megdolgozásra. A heteroszexuális romantika ideológiája, amely gyermekkoruktól fogva ömlik a lányokra a gyerekmesékből, tévé-műsorokból, filmekből, reklámokból, könnyűzenéből és esküvői ünnepekből, a kerítő kezére eső készen kapott eszköz, amelyet nem is habozik használni Barry alapos dokumentációja szerint. A nők korai indoktrinációja a „szerelemmel” mint érzéssel talán elsősorban nyugaton jellemző, de a férfi szex-drive (szexuális késztetés) elsőségének és uralhatatlanságának ideológiája sokkal általánosabban elterjedt. Ez Barry munkájának egyik fontos meglátása:

Ahogy a kamaszkorú fiúk a szexuális erőt saját szexuális késztetésük társadalmi megtapasztalásán keresztül sajátítják el, a lányok is megtanulják, hogy a szexuális erő lókusza a férfi. Mivel a férfi szexuális késztetése annyira fontos szerepet kap mind a lányok, mind a fiúk szocializációjában, a lányok életében és fejlődésében feltehetően a korai serdülőkor a férfieredekkel- és értékekkel való azonosulás első fontos fázisa. [...] Amikor egy fiatal lány felismeri saját erősödő szexuális érzéseit [...] elfordul az eddig elsődleges barátnői kapcsolataitól. Ahogy ezek a kapcsolatok másodlagossá válnak számára és kevésbé fontos részei lesznek életének, a lány saját azonossága is másodlagos szerepet ölt és kialakul nála a férfiazonosság (Barry 1979: 218).

Fel kell még tennünk a kérdést, hogy egyes nők miért nem fordulnak el egyáltalán, még átmenetileg sem, az „eleddig elsődleges kapcsolataiktól” más nőkkel? És miért fordul elő egész életüket szexuális lesbikusként élő nők között is a férfiak iránti társadalmi, politikai és intellektuális elköteleződés, azaz férfiazonosság? Barry feltevése újabb kérdéseket vet fel, ám rávilágít a kötelező heteroszexualitás sokféle megjelenési formájára. A leküzdhetetlen, mindent maga alá gyűrő férfi szex-drive és a „saját életet élő pénisz” misztikája a férfiak nőkhöz való szexjogában gyökerezik, amely egyrészt szentesíti a prostitúciót mint egyetemes kulturális előfeltevést, másrészt megvédi a családon belüli szexuális rabszolgaságot a család „privát szférájára” és „kulturális sajátosságára” hivatkozva (Barry 1979: 140). Ahogy azt a fiatal nőknek és a férfiaknak egyaránt megtanítják, ha a serdülőkori férfi szexuális késztetését egyszer felkeltik, az nem tud sem felelősséget vállalni magáért, sem pedig nemleges választ elfogadni. Barry szerint ez a serdülőkori férfi szexuális késztetés szolgál a felnőtt férfiszexualitás normájául és alátámasztásául: ez a *megrekedt szexuális fejlődés* állapota. A nők megtanulják ennek a késztetésnek az elkerülhetetlenségét természetesként elfogadni, mert dogmaként kapjuk kézhez. Ez vezet a házastársi nemi erőszakhoz, ez vezet a japán feleség alázatosságához, aki lemondóan bepakol a férje bőröndjébe a hétvégére, amit az Tajvan kiszeng bordélyaiban tölt, ez vezet férj és feleség, férfi főnök és női alkalmazott, apa és lánya, férfi tanár és diáklány közti pszichés és gazdasági hatalmi egyenlőtlenségekhez.

A férfiazonosság, illetve férfiazonosulás azt jelenti, hogy

internalizáljuk a gyarmatosító értékeit és aktívan részt veszünk saját magunk és saját nemünk gyarmatosításának végrehajtásában. [...] A férfiazonosulás az az aktus, amikor a nők a férfiakat a legtöbb helyzetben a nők fölé – többek közt saját maguk fölé – helyezik tekintély, hitelesség és fontosság tekintetében, függetlenül attól a komparatív minőségtől, amit a nők az adott helyzetben képviselhetnek. [...] A nőkkel való érintkezés az emberek közti kapcsolódás egy alacsonyabbrendű formájának van láttatva minden szinten (Barry 1979: 172).

Ami további vizsgálatot érdemel, az az a duplagondol, amibe sok nő bocsátkozik és amitől egyetlen nő sem szabad tartósan és teljesen: akármennyire is hagyatkozunk a nők közötti kapcsolatokra, női támogató kapcsolatrendszerre, női és feminista értékrendre, a férfi hitelesség és tekintély indoktrinációja így is hozhat létre gondolkodásunkat befolyásoló szinapsziseket, okozhatja érzéseink megtagadását, eredményezhet vágyvezérelt gondolkodást, illetve teljes szexuális és érzelmi összezavarodást.⁶ Egy levélből idézek, amit azon a napon kaptam, amikor jelen bekezdést írtam: „Nagyon rossz kapcsolataim voltak férfiakal – egy nagyon fájdalmas válás közepén vagyok. Próbálok nők segítségével megtalálni az erőmet – a barátaim nélkül nem élném túl.” Egy nap hányszor mondanak vagy gondolnak a nők ilyeneket, és milyen gyakran erősíti meg magát újra az a szinapszis, amely a férfiazonosság felé befolyásolja gondolkodásunkat?

Barry így foglalja össze megállapításait:

Tekintve a férfipopulációban normálisnak tartott megrekedt szexuális fejlődést és figyelembe véve azon férfiak számát, akik stricik, kerítők, rabszolgakereskedő bandák tagjai, a rabszolgakereskedő üzletben résztvevő korrupt hivatalnokok, bordélyok és vendégfogadó és szórakoztató létesítmények tulajdonosai, működtetői és alkalmazottai, a prostitúcióiparral kapcsolatban álló pornószállítók, feleségverők, gyermekmolesztálók, incestuselkövetők, prostituáltak kliensei és nemierőszak-elkövetők, nem lehet hirtelen nem megdöbbenni a női szexuális rabszolgaságban résztvevő hatalmas férfinépszerűsége. Az ezekben a gyakorlatokban közreműködő férfiak roppant nagy száma okot kellene adjon a szexuális erőszak-krízis elismerésére és a nemzetközi vészhelyzet kikiáltására. Ám aminek riadalomra kellene okot adnia, azt normális szexuális közöskülésként fogadja el a társadalom (Barry 1979: 220).

Susan Cavin tartalmas és provokatív, bár erősen spekulatív értekezésében úgy érvel, hogy a patriarchátus a történelemben akkor válik lehetségessé, amikor a gyerekeket magában foglaló, ám a kamaszodó fiúkat kilökő ősi nőközösséget megszállják a nőket számban felülmúló férfiak, és hogy a férfifuralom első aktusa nem a patriarchális házasság, hanem az anya fiú általi megerőszakolása. Ehhez nem pusztán a nemi arányok egyszerű megváltozása nyit utat, hanem az anya-fiú kapcsolatok kamaszodó fiúk általi manipulálása azon célból, hogy a kitzasztási kor után is az anyai közösségben maradhassanak. Az anyai érzés a szexuális hozzáférés férfijogát intézményesítő eszközzé válik, azonban ezt a jogot mindig erővel (vagy a tudat uralásával) kell fenntartani, mivel az eredeti mély felnőttség kötődés

6 Másból azt vettem fel, hogy a férfiazonosság a fehér nők rasszizmusának egyik fontos forrása lehet, és hogy azok a nők küzdöttek aktívan ellene, akiket a férfiak teremtette szabályokhoz és rendszerekhez „hűtlennek” tekintettek (Rich 1979b).

nő és nő között alakul ki (Cavin 1978: 6. fejezet). Ezt a hipotézist rendkívül kifejezőnek tartom, hiszen a kötelező heteroszexualitást szolgáló hamis tudat egyik formája egyfajta anya–fiú kapcsolatot reprodukál nők és férfiak között, beleértve azt az elvárást, hogy a nők anyai vigaszt, ítélezéstől mentes gondoskodást és együttérzést nyújtsanak zaklatóiknak, megerőszőiknek és bántalmazóiknak (és azoknak a férfiaknak, akik passzívan szívják a vérüket). Hány olyan erős és magabiztos nő van, aki senkitől nem fogadja el a férfi pózörkődést, kivéve a fiaitól?

Bármi is legyen azonban az eredete, ha komolyan és becsületesen megvizsgáljuk a nőket a férfi szexuális felségterületén tartani hivatott intézkedések mértékét és kidolgozottságát, kikerülhetlenné válik a kérdés, hogy vajon a probléma, amivel feministaként foglalkoznunk kell nem pusztán a „nemi egyenlőtlenség”, a kultúra férfiak általi uralása, és nem is csupán a „homoszexualitással szembeni tabuk”, hanem a heteroszexualitás kikényszerítése a nőktől mint a férfiak nőkhöz való fizikai, gazdasági és érzelmi hozzáféréseinek jogát biztosító eszköz.⁷ A kikényszerítés számos módjának egyike természetesen a leszbikusság lehetőségének láthatatlanná tétele, amely lehetőség elsüllyedt kontinensként úszik, időnként töredékében felbukkan, majd újra elmerül. Azok a feminista kutatások és elméletek, amelyek hozzájárulnak a lesbikus létezés láthatatlanságához vagy marginalizáltságához, valójában a nők mint csoport felszabadítása és megerősödése ellen dolgoznak.⁸

Az az előfeltevés, hogy „a legtöbb nő veleszületett módon heteroszexuális” elméleti és politikai akadályt jelent sok nő életében. Ez az előfeltevés egyrészt azért marad tartható, mert a lesbikus létezést kiírták a történelemből, betegségként katalogizálták, vagy kivételesnek és nem eredendőnek állították be; másrészt azért, mert ha valaki magát „veleszületett” természeténél fogva, „önként és szabadon” heteroszexuálisnak tartja, óriási lépést kell tennie annak elismeréséhez, hogy a nők számára a heteroszexualitás talán egyáltalán nem „preferencia”, hanem olyasvalami, amit erővel rendelnek el, vigyáznak felül, szerveznek meg, propagálnak és tartanak fenn. Azonban a heteroszexualitás intézményként való vizsgálatát elmulasztani ugyanolyan, mint nem belátni, hogy a kapitalizmusnak nevezett gazdasági rendszert vagy a rasszizmus kasztrendszerét kényszerek sokasága tartja fenn, többek közt fizikai erőszak és hamis tudat. Megkérdőjelezni a heteroszexualitást mint a nők „preferenciáját” vagy „választását” – és elvégezni az ebből következő intellektuális és érzelmi munkát – olyan lépés a magukat heteroszexuálisnak tartó feministák számára,

---

7 A heteroszexualitás gazdasági intézményként való értelmezésemért Lisa Leghorn és Katherine Parker lekötelezettje vagyok, akik megengedték, hogy publikálás előtt álló kéziratukat elolvassam (Leghorn és Parker 1980). Lásd még Leghorn és Parker (1979).

8 Meglátásom szerint a lesbikus létezést ott ismerték el és tolerálták leginkább, ahol az a heteroszexualitás „deviáns” változatára hasonlított, például ahol a lesbikusok heteroszexuális szerepeket játszottak el vagy legalábbis a nyilvánosságban úgy tettek, mint például Gertrude Stein és Alice Toklas, és ahol leginkább azonosultak a férfikultúrával. Ilyen a *berdache* jelensége is: „egyértelmű fiziológiai nemhez tartozó egyén (férfi vagy nő), aki az ellenkező nem szerepét és státuszát veszi fel, és akire a közössége is úgy tekint, mint aki a fiziológiai nemével ellenkező nem szerepét és státuszát vette fel” (Schaeffer 1965: 231). (*Egyes amerikai óslakos népcsoportoknál figyelték meg, különböző népcsoportoknál különböző szerepeket és jelenségeket hordozott magában, és egyáltalán nem járt a nemi szerepek felszabadításával vagy lazításával. Az elnevezés európai felfedezőktől és misszionáriusoktól ered. – F.D.*) A lesbikus létezés minősítették felsőosztálybeli jelenségnek, elit dekadenciának is, fokozott figyelemmel a párizsi szalonok lesbikusai, például Renée Vivien és Natalie Clifford Barney iránt, elkendőzve az olyan „egyszerű nőket”, mint akiket Judy Grahn ábrázol a *The Work of a Common Woman* (Grahn 1978a) és a *True to Life Adventure Stories* (Grahn 1978b) című műveiben.

ami a bátorság különleges minőségét követeli meg, azonban a jutalma is óriási: a gondolkodásunk felszabadítása, új utak felfedezése, egy másik nagy csönd összezúzása, valamint újfajta tisztánlátás a személyes kapcsolatainkban.

III.

Azért használom a *leszbikus létezés* és a *leszbikus kontinuum* kifejezéseket, mert a leszbikusság és leszbikusizmus kifejezéseknek klinikai és lehatároló csengése van. A *leszbikus létezés* kifejezés egyszerre utal a leszbikusok történelmi jelenlétének tényére, valamint e jelenlét jelentésének le nem zárt értelmezésére. A *leszbikus kontinuum* fogalmába beleérem a nőazonos tapasztalat sokféle – adott nők életében és a történelemben számos módon megjelenő – formáját; nem csupán azt a ténytet, hogy egy nőnek volt megvalósult vagy tudatosan vágyott genitális szexuális tapasztalata más nőekkel. Hogyha a horizontunkat kitégítjük a nők között és nők körében kialakuló elemi intenzitású kapcsolatformákra, beleértve a gazdag belső világ egymással való megosztását, a férfiszarnokságnak ellenálló kötődést, a gyakorlati és politikai támogatás nyújtását és elfogadását; hogyha olyan társításokat is kötünk hozzá, mint a *házasságnak való ellenállás* és a „házasítatlan” viselkedés Mary Daly (1978: 15) meghatározásában (elavult jelentések: „engedetlen”, „akaratos”, „ledér” és „szemérmetlen” [...] „az udvarlásnak meg nem hajló nő”), akkor elkezdjük észlelni és felfogni a női történelem és psziché olyan terjedelmeit, amelyek a „leszbikusság” fogalmának korlátozott, többnyire klinikai definíciói eredményeként elérhetetlenné váltak számunkra.

A leszbikus létezésben benne foglaltatik a tabutörés és a kötelezően előírt életmód elutasítása. Egyúttal közvetlen vagy közvetett támadás a férfiak nőkhöz való hozzáféréseinek joga ellen. Ugyanakkor több is ennél, bár először talán a patriarchátusnak való nemet mondásként, az ellenállás aktusaként kezdjük el észlelni. Persze szerepjátszástól, önutálatától, idegösszeroppanástól, alkoholizmustól, öngyilkosságtól és nők közötti erőszaktól sem (volt) mentes; saját kockázatunkra romantizáljuk azt, hogy mit jelent az árral szemben és súlyos büntetések terhe mellett szeretni és cselekedni. Emellett a leszbikus létezés (ellentétben például a zsidó vagy katolikus létezéssel) bármiféle hagyomány, folytonosság és társadalmi alapzat ismeretéhez való hozzáférés nélkül élték. A leszbikus létezés valóságát dokumentáló okmányok, tárgyi emlékek és levelek megsemmisítését szigorúan úgy kell felfogni, mint a nők számára kötelező heteroszexualitást fenntartó eszközt, hiszen amitől a tudatunkat megrabolták az nem más, mint az öröm, az érzékiség, a bátorság és a közösség, valamint a bűntudat, az önárulás és a fájdalom.⁹

A leszbikusokat a történelem folyamán megfosztották önálló politikai létezésüktől azáltal, hogy a férfi homoszexuálisok női megfelelőiként fogták fel és „fogadták be” őket. Ha a leszbikus létezés és a férfi homoszexualitás közé egyenlőségjelet teszünk csak mert

---

⁹ „Ebben az ellenséges világban, amely szerint a nők csak a férfiak viszonylatában és szolgálatában tudnak túlélni, nők egész közösségeit radiozták ki. A történelemírás hajlik arra, hogy eltemesse, amiről nem akar tudomásul venni.” (Cook 1979: 719–20). A New Yorkban található Leszbikus Herstory Archívum a leszbikus létezés mai dokumentumait kísérli megőrizni – ez az óriási értékű és jelentőségű projekt a leszbikus kapcsolatok, hálózatok, közösségek nem szűnő, archívumokban és a kultúra más területein tapasztalható cenzúrájával és megsemmisítésével szemben jött létre.

mindkettőt megbélyegzi a társadalom, azzal ismételtelen megtagadjuk és kitöröljük a nők valóságát. Ha leválasztjuk a „homoszexuálisként” vagy „melegként” megbélyegzett nőket a női rabszolgaság és ellenállás egészéről és helyette egy férfi mintába illesztjük őket, azzal meghamisítjuk a történelmünket. A leszbikus létezés feltárandó történelmének természetesen az is része, hogy a leszbikusok – összetartozó női közösség híján – a homoszexuális férfiak társadalmi életében és politikai célkitűzéseiben vettek részt. Erre azonban úgy kell tekintenünk, mint ami annak ellenére jött létre, hogy a leszbikusok és férfi homoszexuálisok között jelentős különbségek mutatkoznak: a nők nem rendelkeznek olyan gazdasági és kulturális kiváltságokkal, mint a férfiak; a női és férfi kapcsolatok között is megfigyelhető minőségi különbségek, példa erre az anonim szex gyakorisága és a pederasztia erkölcsi igazolása férfi homoszexuális körökben, illetve a fiatalságnak tulajdonított kiemelkedő szerep a szexuális vonzerőt meghatározó mércéikben, és így tovább. A leszbikus létezés meghatározó és leíró munkámmal reményeim szerint a leszbikus és a férfi homoszexuális értékek és elköteleződések elválasztásának irányába indulhatok el. A leszbikus tapasztalatot az anyasághoz hasonlóan egy mélységesen női tapasztalatnak tartom a maga különálló elnyomásaival, jelentéseivel és lehetőségeivel, amelyet mindaddig nem tudunk megérteni, amíg más szexuálisan megbélyegzett létmódokkal vesszük kényelmesen egy kalap alá. Ahogy a *szülőség* kifejezés arra alkalmas, hogy elrejtse az alapvető valóságát annak, hogy milyen anyaként szülőnek lenni, úgy a *meleg* kifejezés azt a célt szolgálja, hogy pont azokat a körvonalakat és határokat kenje el, amelyeket észre kell vennünk, hiszen óriási értékkel bírnak a nők csoportja és a feminizmus számára.

Mivelhogy a leszbikus kifejezés patriarchális definíciója lehatároló, klinikai társításokkal terhelt, a női barátság és bajtársiasság leválasztott az erotikusról, ami az erotikust magát is leszűkítette. Ahogy azonban mélyítjük és tágítjuk annak kiterjedését, amit leszbikus létezésként határozunk meg, ahogy feltérképezzük a leszbikus kontinuumot, elkezdjük felfedezni a női értelemben vett erotikust: olyan valamiként, ami nem korlátozható valamely testrésze vagy magára a testre; olyan energiaként, amely nem csak szétterjed, hanem Audre Lorde megfogalmazása szerint mindenütt jelen van „az öröm megosztásában, legyen az fizikai, érzelmi, vagy lelki”, és a munka megosztásában; erőt adó örmékként, amely „arra sarkall, hogy ne fogadj[uk] el a tehetetlenséget és a való[unk]tól idegen, [belénk] ültetett létállapotokat, mint például a beletörődést, kétségbeesést, a háttérbe vonulást és az önmegtagadást” (Lorde 1979). Más kontextusban, a nők és munka viszonyával kapcsolatban már idéztem (Rich 1979a: 209) azt az önéletrajzi passzust, amelyben a költő H. D. arról ír, hogyan támogatta Bryher barátja a látnoki tapasztalái melletti kitarásban, amely tapasztalatok végül nagyban befolyásolták érett munkásságát:

Tudtam, hogy ezt a tapasztalatot, ezt a nekem küldött égi üzenetet nem oszthatom meg akárkivel, csak azzal a lánnyal, aki olyan bátran állt mellettem. Ez a lány gondolkodás nélkül azt mondta: „folytasd”. Ő volt az, aki egy Delphoi jósnő kivülállóságával és hitelességével rendelkezett. De én voltam, aki üzötten és saját fizikai érzéseitől és valójától eltávolodva [...] belső látásával ezeket a képeket látta, az üzenetet olvasta. Talán bizonyos értelemben együtt „láttuk”, mert nélküle kétségkívül nem tudtam volna folytatni (H. D. 1971: 50–54).

Ha figyelembe vesszük, hogy az összes nő – az anyja tejét szopó újszülöttől a felnőtt nőig, aki orgazmikus élményeket él át a csecsemője szopatásakor, miközben saját tejjelata talán

az anyját idézi fel benne, az olyan barátnőig, mint Virginia Woolf Chloéja és Olivíája, akik közösen béreltek egy laboratóriumot (Woolf 1986 [1929]: 118), a kilencven éves korában haldokló nőig, akit nők gondolnak és érintenek – egy lesbikus kontinuumon helyezkedik el, akkor láthatjuk magunkat is ezen a kontinuumon mozogni, függetlenül attól, hogy lesbikusként azonosítjuk magunkat vagy sem. Így összekapcsolhatjuk a nőazonosság olyan különböző aspektusait, mint a a nyolc- és kilencéves lányok bensőséges, csiszolatlan barátságait és a tizenkettedik és tizenötödik század közt virágzó begina-közösségek összetartását, akik „együtt éltek, egymásnak adták ki a lakásaikat és a szobatársukra hagyták örökségül [...] a városok kézműves negyedeinek olcsó, kisebb lakrészekre osztott házaiban”, „önállóan gyakorolták a keresztény erényeket, egyszerűen éltek és öltözködtek, és nem érintkeztek férfiakkal”, és akik többek közt szövőasszonyként, pékként, dajkaként keresték a kenyerüket, vagy fiatal lányoknak vezettek iskolát, és addig, amíg az egyház felszólásra nem kényszerítette őket, házasságtól és szerzetesi kötöttségektől mentesen tudtak élni (Clark 1975). Ezeket a nőket összeköthetjük a Szapphó körüli, i. e. 7. századi nőiskola ünnepelebb „leszbikusaival”, az afrikai nők körében feljegyzett titkos szövetségekkel és gazdasági kapcsolatrendszerrel, valamint azon kínai nők nővéri közösségeivel, akik nem voltak hajlandók férjhez menni, illetve elhálni a házasságot és a férjükkel maradni, ha mégis férjhez adták őket, így elkerülve a láblekötözést, és akik Agnes Smedley beszámolója szerint örültek a lánygyermek születésének és sikeres női sztrájkokat szerveztek a selyemmalmokban (lásd Paulme 1963: 7, 266–67).¹⁰ Összehasonlíthatjuk a házasság elutasításának sokféle különböző példáját, mint például Emily Dickinson, a 19. század egyik fehér női géniuszának automómiáját Zora Neale Hurston, a 20. század egyik fekete női géniusza számára elérhető stratégiákkal. Dickinson sosem ment férjhez, voltak kevésbé szoros intellektuális barátságai férfiakkal, önkéntes elvonulásban élt előkelő apja házában, és egész életében szenvedélyes leveleket írt sógornőjének, Sue Gilbertnek, valamint egy kisebb köteg hasonló levelet barátjának, Kate Scott Anthonnak. Hurston kétszer is férjhez ment, de mindkét férjét hamar elhagyta, Floridából Harlemit, a Columbia Egyetemig, majd Haitiig küzdötte magát, végül visszatért Floridába; fehér pártfogók, szegénység, szakmai siker és kudarc között ingázott; túlélését kizárólag női kapcsolatai segítették elő, elsősorban az anyja. Mindkét nő a maga rendkívül különböző körülményei közt házasságkerülő volt, akik saját munkájuknak és személyüknek kötelezték el magukat, és mindkettejüket „apolitikusnak” könyvelte el az utókor. Mindkettejüket megfogták az intellektuális férfiak, mindkettejük számára nők nyújtották az élet szüntelen varázsát és táplálását.

Ha úgy gondolunk a heteroszexualitásra mint a nők számára „természetes” érzelemre és érzéki hajlamra, akkor az ezekhez hasonló életek deviánsnak, patológusnak, vagy érzelmi és érzéki szempontból szegényesnek tűnnek. Esetleg egy újabb és megengedőbb megközelítés értelmében „életstílusként” banalizálják őket. Az ilyen nők munkásságát – legyen az akár egyéni hétköznapi életmű vagy kollektív ellenállás és küzdelem a túléléért, legyen az írók, aktivisták, reformerek, antropológusok vagy művészek munkája vagy bármely más önteremtő munka – alábecsülik, a „péniszirigység” keserű gyümölcsének

¹⁰ Egyes nőszövetségeket „a férfi elemmel szembeni egyfajta érdekvédelmi szövetségként” írtak le, amelyek célja „az elnyomó patriarchátussal szembeni összehangolt ellenállás”, „a férjtől és az anyaságtól való függetlenség kivívása, a kölcsönös segítségnyújtás és a személyes bosszú foganatosítása” volt. Lásd még Lorde (1978); Topley (1978); Smedley (1976: 103–110).

vagy az elfojtott erotika szublimációjának tekintik, esetleg egy „férfigyűlölő” értelmetlen kirohanásának. Azonban ha megfordítjuk a nézőpontot és szemügyre vesszük a heteroszexuális „preferencia” nőkre kényszerítésének mértékét és módszereit, nemcsak az egyéni életek és munkásságok jelentését tudjuk újraértelmezni, hanem a nők történelmének egyik központi ténye is felsejlik előttünk: az, hogy a nők mindig is ellenálltak a férfi önkénynek. Cselekvésorientált feminizmus, gyakran, habár nem mindig különösebb elmélkedés nélkül, újra és újra felbukkant minden kultúrában és korban. Ebből a perspektívából elkezdhetjük megvizsgálni a nők küzdelmét alávetettségük ellen, a nők radikális lázadását nemcsak a férfidefiníció szerinti „konkrét forradalmi helyzetekben” (lásd Petchesky 1979: 387), hanem olyan helyzetekben is, amelyeket a férfi ideológiák nem tekintenek forradalminak: például azt, hogy egyes nők visszautasítják a gyerekszülést; más nők óriási veszélyek árán segítik őket; megint más nők azt utasítják vissza, hogy magasabb életszínvonalat és kényelmet biztosítsanak a férfiaknak (ez a nők el nem ismert, fizetetlen, és munkás érdekképviseléssel nem rendelkező gazdasági hozzájárulása, ahogy Leghorn és Parker bebizonyították); a nem fallikus női szexualitást, amely Andrea Dworkin szerint mindig is „legendás” volt, és amelyet bár „frigiditásként” és „puritanizmusként” bélyegeztek meg, aláássa a férfihatalmat – „eredménytelen lázadás, de [...] akkor is lázadás” (Dworkin megjelenés előtt). Mindennek fényében nem nézzük el többé Dinnerstein állítását, miszerint a nők egyszerűen együttműködtek a férfiakkal a történelem „nemi be rendezkedéseiben”; hanem figyelmesek leszünk azokra a viselkedésmódokra a történelemben és az egyéni életutakban is, amelyek ezidáig láthatatlanok maradtak vagy tévesen voltak megnevezve; viselkedésmódokat, amelyek a kor és a helyszín tilalmai és a kifejtett ellenerők értelmében gyakran radikális lázadást valósítottak meg. Továbbá összekapcsolhatjuk ezeket a lázadásokat és eredetüket a nők más nők iránt érzett szenvedélyével, a lesbikus létezés központi elemével: azzal az érzékiséggel, amelyet a legerőszakosabban igyekeztek kitörölni a női tapasztalatból.

A heteroszexualitást erővel és tudatküszöb alatti ráhatással kényszerítették rá a nőkre, de a nők mindenhol ellenálltak, gyakran fizikai kínzás, bebörtönzés, pszichosebészet, társadalmi kiközösítés és extrém szegénység árán is. A „kötelező heteroszexualitást” a Nők elleni Bűnök Brüsszeli Bírósága a „nők elleni bűnök” egyik példájának nevezte 1976-ban. Két nagyon különböző kultúrából származó nő beszámolója tanúskodik arról, hogy a lesbikus nők üldözése itt és most globális gyakorlat. Egy norvégiai történet:

Egy oslói lesbikus nem működő heteroszexuális házasságban élt, ezért nyugtatókat kezdett el szedni, végül rehabilitáció céljából szanatóriumba került. [...] Amikor egy családterápián elmondta, hogy úgy hiszi, lesbikus, az orvos azt mondta neki, hogy nem az. Azt állította, onnan tudja, hogy „a szemébe nézett.” Egy olyan nő szeméi voltak, aki közösülni akart a férjével. Úgyhogy úgynevezett „díványterápiának” vetették alá. Kényelmesen fűtött szobában egy ágyon helyezték el meztelenül, és a férje fél óráig próbálta szexuálisan felizgatni. [...] Az elképzelés az volt, hogy az érintésnek mindig közösüléssel kell zárulnia. A nő egyre erőteljesebb irtózást érzett. Hányt és időnként kirohant a szobából, hogy elkerülje ezt a „kezelést”. Minél erőteljesebben állította, hogy lesbikus, a kikényszerített heteroszexuális közösülés annál erőszakosabb lett. Ez a kezelés nagyjából hat hónapig tartott. Aztán megszökött a kórházból, de visszavitték. Újra megszökött. Azóta nem került vissza. Végül tudatosult benne, hogy erőszakos közösülésnek vetették alá hat hónapon át.

(Ez kétségkívül a női szexuális rabszolgaság Barry általi meghatározásának egy példája.)
Egy másik példa Mozambikból:

Egész életemben száműzetésre vagyok ítélve, mert nem tagadom, hogy leszbikus vagyok, azaz hogy elsődlegesen nők irányában vagyok és leszek elkötelezve. Az új Mozambikban a leszbikusságot a gyarmatosítás és a dekadens nyugati civilizáció maradványának tartják. A leszbikusokat rehabilitációs táborokba küldik, hogy önkritikán keresztül tanulják meg a helyes viselkedést. [...] Ha kényszerből megtagadom a nők iránti szeretetemet, ha tehát megtagadom magam, akkor visszamehetek Mozambikba és csatlakozhatom a nemzet újjáépítésének izgalmas küzdelmeihez, többek közt a mozambiki nők emancipációs harcához. Ahogy most állnak a dolgok, vagy kockáztatom a rehabilitációs táborba kerülést, vagy száműzetésben maradok (Russell és van de Ven 1976: 42–43, 56–57).

Azt sem lehet adottnak venni, hogy azok nők, akik Carrol Smith-Rosenberg (1975) tanulmányának alanyaihoz hasonlóan férjhez mentek, férjnél maradtak, miközben világukat mélyesen női érzelmek és szenvedélyek határozták meg, „preferálták” vagy „választották” volna a heteroszexualitást. A nők azért mentek és mennek férjhez, mert szükséges (volt) a gazdasági túléléshez, ahhoz, hogy úgy nevelhessenek gyerekeket, hogy azok nem szegénységben és társadalmi kivettségben nőnek fel, hogy ne veszítsék el a környezetük tiszteletét, hogy azt tegyék, amit a nőktől elvárnak, mert például „abnormális” családban nőttek fel és „normálisnak” akarták magukat érezni, és mert a heteroszexuális szerelem a nők életének legfontosabb élményeként, kalandjaként, hivatásaként és beteljesüléseként volt és van feltüntetve. Ha őszinte hittel vagy ambivalens érzülettel engedelmesskedtünk is ennek az intézménynek, az érzéseinket és az érzékiségünket nem szelídítette meg vagy fojtotta el. Nincsenek statisztikai adatok azokról a leszbikusokról, akik heteroszexuális házasságban éltek le életük nagy részét. Azonban a *Ladder* nevű korai leszbikus folyóiratnak írt levelében a drámaíró Lorrain Hansberry az alábbiakat írta:

Sejtésem szerint azon férjhezett nők, akik szívesebben létesítenének más nőkkel érzelmi-fizikai kapcsolatokat, jóval többen vannak, mint a más férfiakat preferáló házasságú férfiak. (Persze ilyen statisztikát bizonyosan nem tud senki készíteni.) Tekintve a nők helyzetét, hogyan is tudnánk megbecsülni, hány nő nincs felkészülve arra, hogy megkockáztasson egy az általa tanultaktól, a számára „természetes” sorsnak vélttől, ÉS a számára GAZDASÁGI biztonságot ígérő egyetlen lehetőségtől idegen életet. Úgy tűnik, hogy ezért jóval nagyobb jelentőségű ez a kérdés számukra, mint a férfi homoszexuálisok számára. [...] Ha egy erős és őszinte nő úgy dönt, hogy felbontja a házasságát és hozzámegy egy másik férfihoz, a társadalmat talán felzaklatja a válási ráta növekedése, azonban az Egyesült Államokban kevés helyen lesz akár csak a közelében is annak, hogy „kitaszítottá” váljon. Ez nyilvánvalóan nem igaz arra a nőre, aki azért bontja fel a házasságát, hogy egy nővel folytassa az életét.¹¹

Ez a *kettős élet* – azaz a látszólagos beletörődés egy a férfiérdeken és férfielőjogon alapuló intézménybe – jellemezte és jellemzi a női tapasztalatot: az anyaságban, a heteroszexuális viselkedés számos formájában, ideértve az udvarlás rituáléját, a magát aszexuálisnak

---

¹¹ Köszönettel tartozom Jonathan Katznak, amiért *Gay American History* című művével felhívta a figyelmemet Hansberry *Ladder*-be írt levelére, valamint Barbara Griernek, amiért a *Ladder* idevágó részletét rendelkezésemre bocsátotta és idézését engedélyezte. Lásd még Katz et al. (szerk.) (1975); Carmody (1979).

tettető tizenkilencedik századi feleséget, de az orgazmust szimuláló prostituáltat, kurtizánt és huszadik századi „szexuálisan felszabadított” nőt is. Meridiel LeSueur a nagy gazdasági válság idején játszódó, *The Girl* [A lány] című dokumentarista regénye lebilincselő tanulmány a nők kettős életéről. A főszereplő, egy Saint Paul-i munkásosztálybeli kocsmában dolgozó pincérnő szenvedélyesen kezd el vonzódni egy Butch nevű fiatal férfihoz, azonban túlélését női kapcsolatai segítik elő: Clara, egy idősebb pincérnő és prostituált, Belle, akinek a férje a kocsmá tulajdonosa, és a szakszervezeti aktivista Amelia. Clara, Belle és a név nélküli főszereplő számára a férfikkal létesített szex bizonyos értelemben menekülés a hétköznapi szenvedésének medréből, egy hirtelen felvillanás a mindennapi lét szürke, könyörtelen, gyakran brutális hálójában:

Olyan volt, mintha mágnes vonzott volna. Izgalmas volt, erőteljes és rémisztő. Jött utánam és amikor megtalált, én csak szaladtam, vagy megkövültem és csak álltam előtte, mint valami bolond. Azt mondta, ne járkáljak Clarával a Marigoldba, ahol idegenekkel táncolunk. Azt mondta, a szart is kiveri belőlem. Ettől reszkettem és remegtem, de még mindig jobb volt, mint egy szenvedéssel teli buroknak lenni és azt sem tudni, miért (LeSueur 1978: 10–11).¹²

A regényt végigkíséri a kettős élet témája; például Belle felidézi a szeszcsempész Hoinckkal kötött házasságát:

Emlékszel, amikor volt az a monoklim és azt mondtam, hogy a szekrénybe ütöttem be, na azt az a senkiházi csinálta, és aztán azt mondta, el ne mondd senkinek [...] Őrült, tényleg az, örült, és nem tudom, miért élek vele, miért tűröm el egy percig is ezen a földön. De figyelj, gyerek, mondta Belle, mondok neked valamit. Rám nézett és csodálatos volt az arca. Azt mondta, szentséges ég, az Isten verje meg, hogy szeretem, azért vagyok vele egy életre összekötve, az istenit neki, hogy szeretem (LeSueur 1978: 20).

Miután a főszereplő először fekszik le Butch-csal, a barátnői figyelik a vérzését, whiskey-t adnak neki és összehasonlítják a tapasztalataikat:

Ilyen az én szerencsém, már az első után bajba kerültem. Adott egy kevés pénzt, St. Paulba mentem, ahol tíz dollárért egy nagy állatorvosi tüt dugnak beléd, aztán beindul, és aztán egyedül maradsz. [...] Sosem volt nekem gyerekeim. Csak Hoincknak voltam az anyja, és micsoda rettenetes gyerek az is (LeSueur 1978: 53–54).

Később visszaküldtek Clara szobájába lefeküdni. [...] Clara mellettem feküdt és átkarolt, és azt akarta, hogy meséljek róla, de valójában magáról akart beszélni. Azt mondta, tizenkét éves korában kezdte egy csapat fiúval egy régi pajtában. Azt mondta, senki sem figyelt rá korábban és nagyon népszerű lett. [...] Ha annyira szeretik, mondta, miért ne adjam meg nekik és kapjak érte ajándékokat meg figyelmet? Engem sosem érdekelt és a mamát sem. De ez az egyetlen dolog, amid van és értékes (LeSueur 1978: 55).

A szexet tehát a karizmatikus, habár brutális, gyermeki, vagy pedig megbízhatatlan férfiktől kapott figyelemmel azonosítják. Az életet azonban a nők teszik elviselhetővé egymás számára, akik fizikai gyengédséget nyújtanak fájdalomkóros nélkül, tanácsot adnak,

---

¹² LeSueur az utószóban elárulja, hogy könyve a nagy gazdasági válság alatt egy írócsoportban összegyűlő munkásszövetségbeli nők írásaiból és szóbeli elbeszéléseiből merített.

megosztanak és kitartanak egymás mellett. (*Próbálok nők segítségével megtalálni az erőmet – a barátaim nélkül nem élném túl.*) LeSueur műve párhuzamba állítható Toni Morrison *Sula* című figyelemreméltó regényével, a női kettős élet e másik megvilágító erejű elbeszélésével:

Nel volt az egyetlen, aki régebben nem akart tőle semmit, aki minden értelemben elfogadta. [...] Nel volt az egyik oka annak, hogy [Sula] visszasodródott Medallionba. [...] A férfiak [...] egyetlen nagy személyiségbe olvadtak össze: a szerelem egyazon nyelvébe, egyazon élvezeteibe, egyazon kihűlésébe. Akármikor mondta el a személyes gondolatait jövés-menésük közepette, azok eltakarták a szemüket. Nem tanítottak neki mást, csak szerelmi trükköket, nem osztottak meg mást, csak gondokat, nem adtak mást, csak pénzt. Egész végig csak barátot keresett, és jó időbe beletelt, mire rájött, hogy a szerető nem bajtárs, és egy nő számára sosem lesz az.

Sula halála előtti utolsó gondolata az volt, hogy „Várj, míg elmondom Nelnek.” Sula halála után Nel pedig így gondolt vissza az életére:

Egész végig, egész végig azt hittem, hogy Jude hiányzik.” A hiányérzet összeszorította a mellkasát és felszökött a torkába. „Együtt voltunk lányok” – mondta, mintha valamit meg akarna magyarázni. „Ó Istenem, Sula” – sírt – „Barátnőm, barátnőm, barátnőm!” Jót sírt, hangosan és hosszan, de nem volt se alja, se teteje, csak körbe-körbe folyt a bánat (Morrison 1973: 103–104, 149).¹³

A *The Girl* és a *Sula* is olyan regények, amelyek a leszbikus kontinuumot tárják fel, szemben az újabb népszerű próza sekélyes és szenzációhajhász „leszbikus jeleneivel” (lásd Brady és McDaniel 1979). Mindkettő megmutatja a szerelem által el nem homályosított nőazonosságot (LeSueur regényének legvégéig); mindkettő képet ad a nők figyelmét célba vevő heteroszexuális kényszerről, a női kötődés akadályoztatásáról és elenyészéséről, amely pedig tudatosabb formában újraegyesítheti a szeretetet az erővel.

IV.

A nőazonosság energiaforrás, a női erő rejtett eredete, amelyet erőszakosan apasztanak és tékoznak el a heteroszexualitás intézményének hatósága alatt. Mindezidáig megtagadták a nők egymás iránti szenvedélyének és egymással kötött szövetségesi, közösségi és hitestársi kapcsolatainak valóságát és láthatóságát; e kapcsolatok erőteljes nyomás alá helyezése, színlelésre kényszerítése és felbomlasztása felbecsülhetetlen veszteségeket okozott valamennyi nőnek a *nemek közötti társadalmi kapcsolatok megváltoztatására, önma-gunk és egymás felszabadítására tett igyekezetünkben*. A kötelező női heteroszexualitás koholmánya manapság nemcsak a feminista tudástermelést hátráltatja, hanem minden általa beárnyékolt szakterületet, kézikönyvet, tananyagot, szerveződési kísérletet, kapcsolatot és beszélgetést is. Mindenekelőtt óhatatlanul őszintétlen légkört, alakoskodást és túlrzékenységet teremt a heteroszexuális viszonyokban, hiszen minden heteroszexuális

¹³ Köszönettel tartozom Lorraine Bethelnek, aki megjelenés előtt álló esszéjében felhívta a figyelmemet a *Sulára* mint a nőazonosságot tematizáló regényre.

kapcsolatot e hazugság csömörletesen vibráló fényében élnek. Akárhogy is azonosítsuk magunkat, akárhogy is címkézzenek mások, átpislákol ezeken az elnevezéseken és torzításokat okoz az életünkben.¹⁴

Ez a hazugság számtalan nőt köt gúzsba, akik, nem látva túl az elfogadhatónak ítélt határokon, megpróbálják az előírt forogatókönyvhöz igazítani elméjüket, lelküket és szexualitásukat. A hazugság ezen nők energiájából táplálkozik, egyszersmind elszívja a bujkáló, kettős életet élő leszbikusok szétfolyó életerejét. A titkolózás csapdájában vergődő leszbikus és a „normalitás” előírásos elképzelésében foglyul esett nő osztoznak a meghíúsult lehetőségek, a megszakadt kapcsolatok és a szabad és magabiztos önmeghatározás elvesztésének fájdalomában.

A hazugság többrétegű. A nyugati hagyományban az egyik réteg – a romantikus réteg – határozottan állítja, hogy a nők elkerülhetetlenül, habár meggondolatlanul és balvégzet-szerűen vonzódnak a férfiakhoz, és hogy ez a vonzalom szervesen jön létre és kényszerítő erővel hat rájuk akkor is, ha öngyilkossághoz vezet (pl. *Trisztán és Izolda*, Kate Chopin *Ébredése*). A hazugság egy másik rétege a társadalomtudományok hagyományában azt igazolja, hogy az ellenkező neműek iránti elsődleges szeretet a „normális”, hogy a nőknek szükségük van a férfiakra, hogy társadalmi és gazdasági védelmet nyújtsanak nekik és a felnőtt szexualitást és lelki kiteljesedést biztosítsák számukra; hogy a heteroszexuális család a társadalom alapegysége; hogy azokat a nőket, akik nem elsődlegesen férfiakhoz kötődnek, funkcionális értelemben még pusztítóbb kívülállóságra kell kárhozthatni, mint amit nőként már eleve tapasztalnak. Nem meglepő, hogy a leszbikusok hajlamosabbak a rejtőzködésre, mint a férfi homoszexuálisok. Zora Neale Hurston kapcsán jegyezte meg a fekete leszbikus/feminista irodalomkritikus Lorraine Bethel, hogy ha egy már kétszeresen kívülálló fekete nő úgy dönt, hogy magára vesz még egy „gyűlölt azonosságot”, rengeteg nehézséggel kell szembesülnie. A leszbikus kontinuum mégis életmentő (volt) számos fekete nő számára mind Afrikában, mind az Egyesült Államokban.

A fekete nők szoros összetartása régi hagyományra tekint vissza, [...] a fekete női közösség régóta a túléléshez szükséges tájékozódás, a lelki és érzelmi támogatás forrása számunkra. Saját fekete nőazonos népi kultúránk saját, e társadalomban fekete nőként megélt tapasztalatainkból táplálkozik, életünk valóságának megfelelő szimbólumrendszerrel, nyelvezettel és kifejezésmódokkal. [...] Mivel fekete nők számára (még a feketék és a nők között is) ritkán voltak elérhetőek az elismert irodalmi és más művészi kifejezésmódok, a fekete nők közötti kötődés és nőazonosság gyakran rejtve és dokumentálatlanul maradt, és csak saját egyedi fekete női hagyományunk egyedi fekete nőinek életéről megmaradt emlékeinkben őrződött meg (Bethel 1978).

A hazugság egy másik rétege az a gyakran elejtett utalás, miszerint a nők pusztán a férfiak iránti gyűlöletük miatt fordulnak más nők felé. A férfiakkal kapcsolatos mélységes szkepszis, elővigyázatosság és megalapozott félelem valójában része lehet bármely egészséges nő reakciójának a férfiuralta kultúra nőgyűlöletére, a „normális” férfi szexualitás formáira, és azok oly mértékű megkérdőjelezettségére, hogy még az „érzékeny” vagy

---

14 Ahogy Russell és van de Ven (1976: 40) írják: „kevés heteroszexuális nő veszi észre, hogy a szexualitással kapcsolatban nem rendelkezik a szabad választás lehetőségével, és kevés észleli ellene elkövetett bűnként a kötelező heteroszexualitást.”

„politikailag aktív” férfiak sem tartják őket aggasztónak. A nőgyűlölet azonban olyan mélyen gyökerezik kultúránkban, olyannyira „normálisnak” tűnik, társadalmi jelenségként olyannyira elkerüli a figyelmet, hogy sok, akár feminista és leszbikus nő is csak akkor ismeri fel, amikor saját életében valamilyen tartósan félreismerhetetlen és megrázó formában találkozik vele. A leszbikus létezését továbbá gyakran a férfiak által elkövetett bántalmazás elől bizosságot nyújtó menedékként jelenítik meg, nem pedig erőt adó és felvillanyozó, nők közötti töltésként. Érdekesnek tartom, hogy az egyik leggyakrabban idézett irodalmi passzus, amely leszbikus kapcsolatról szól, Renée leírása Colette *Kóboréletéből*: „két gyenge lény megragadóan melankolikus képe, akik talán egymás karjaiban leltek menedékre, hogy a gyakran kegyetlen férfi elől elrejtözve alhassanak, sírhassanak, és minden gyönyörnél jobban megízlelhessék a hasonlóság, törékenység és elfeledettség érzésének keserű boldogságát”¹⁵ (kiemelés tőlem).¹⁶ Colette-et gyakran leszbikus íróként tartják számon, népszerűsége meglátásom szerint nagyban tulajdonítható annak a ténynek, hogy férfi közönség számára ír a leszbikus létezésről: legkorábbi „leszbikus” regényei, a Claudine sorozat például férje nyomására született és kettejük neve alatt jelent meg. Mindazonáltal az anyjáról szóló írásait leszámítva Colette sokkal kevésbé bizonyul megbízható forrásnak a leszbikus létezését illetően, mint például Charlotte Brontë, aki értette és érezte, hogy miközben a nők lehetnek, sőt kell, hogy egymás szövetségesei, tanácsadói és vigasztalói legyenek a túlélésért folytatott küzdelmükben, ettől teljesen függetlenül találnak örömet egymás társaságában, és éreznek vonzalmat egymás elméje és jelleme iránt abból fakadóan, hogy elismerik egymás erősségeit.

Ebből következőleg elmondható, hogy ha az intézményesült heteroszexualitás ellenében egy másik nőt választunk élettársunknak, választásunk a feminista politika *csíráját* hordozza magában (Blanche W. Cook személyes beszélgetés). Azonban ahhoz, hogy a leszbikus létezés valóban felszabadító formában váltsa valóra ezt a politikai lehetőséget, az erotikus választásnak tudatos nőazonossággá, leszbikus/feminizmussá kell mélyülnie és szélesednie.

Az előttünk álló munka, az általam „leszbikus létezésnek” nevezett tapasztalatok felfedésének és bemutatásának munkája potenciálisan felszabadító valamennyi nő számára. Ennek a munkának bizonyosan túl kell lépnie a fehér középosztályi nyugati nőstúdiumok keretein, hogy minden etnikai, rasszbéli és politikai környezetben vizsgálhassa a nők életét, munkáját és közösségeit. Különbég van továbbá a „leszbikus létezés” és a „leszbikus kontinuum” között, amit saját életünk változásaiban is észlelhetünk. A leszbikus kontinuumot felvetésem szerint a nők „kettős életének” fényében szükséges ábrázolni, nemcsak a magukat heteroszexuálisként leíró, hanem a magukat leszbikusként megnevező nők között is. A kettős élet különböző megjelenési formáinak sokkal alaposabb leírására van szükség. A történészeknek fel kell tenniük azt a kérdést, hogy a heteroszexualitást mint intézményt hogyan szervezték meg és tartották fenn olyan eszközök segítségével,

15 Magyar nyelvű kiadás: Colette (1972): *Kóborélet és más kisregények*, fordította Brodsky Erzsébet, Dániel Anna és Rayman Katalin. Budapest: Európa. Az idézett szöveget saját fordításomban közlöm – F. D.

16 Legújabbán Dinnerstein idézi e passzust az alábbi baljóslatú kiegészítéssel megtoldva: „Azonban hozzá kell tenni ehhez az értelmezéshez, hogy ezek az »ölelkező nők« nem csak attól óvják egymást, amit a férfiak akarnak velük tenni, hanem attól is, amit ők maguk akarnak egymás ellen tenni” (Dinnerstein 1976: 103). A tény ezzel szemben az, hogy a nők által nők ellen elkövetett erőszak aprócska porszem a férfiak által nők ellen elkövetett erőszak univerzumában – utóbbi valamennyi társadalmi intézményben elterjedt és észszerűnek van beállítva.

mint egyebek mellett a női bérezés, a középosztálybeli nőkre kényszerített „szabadidős” tevékenységek, az úgynevezett szexuális szabadság glamorizálása, a nők oktatásának vizs-
szatartása, a „magas művészet” és a populáris kultúra képi világa, valamint a „magánszfé-
ra” misztifikálása. Olyan közgazdaságtanra van szükségünk, amely vizsgálat alá vonja a
heteroszexualitás intézményét a nőkre háruló dupla műszakkal és a nemi alapú munka-
megosztással mint a gazdasági viszonyok leginkább eszményített formájával.

Elkerülhetetlenül fel fog merülni a kérdés, hogy ennek értelmében el kell-e ítélnünk
valamennyi heteroszexuális kapcsolatot, még azokat is, amelyek a legkevésbé elnyomók.
Azt gondolom, hogy ez rossz és félrevezető kérdés, még ha gyakran őszintén teszik is fel.
Hamis ellentétpárok útvesztőjébe vagyunk zárva, ami megakadályoz abban, hogy az in-
tézmeny egészét megragadjuk: „jó” kontra „rossz” házasságok, „szerelmi házasság” kontra
elrendezett házasság, „felszabadított” szex kontra prostitúció, heteroszexuális közönség
kontra nemi erőszak, szerelmi bánat kontra megalázás és függőség. Az intézményen belül
természetesen minőségi különbségek vannak különböző tapasztalatok között, azonban a
választás hiánya továbbra is a nők nagy elismeretlen valósága, választás hiányában pedig
a szerencsétől függ a konkrét kapcsolataik minősége, továbbá nincs kollektív befolyásuk
a szexualitás életükben betöltött jelentésére és helyére. Amint az intézményre magára
összpontosítunk, elkezdjük felfedezni a női ellenállás történelmét is, amely ellenállás soha
nem értette meg teljesen saját magát, mert annyira töredezett, félrerepresentált és elhall-
gatott maradt. Bátran szembe kell néznünk a heteroszexualitás politikájával, gazdaság-
tanával és kulturális propagandájával, hogy az egyéni esetek és a csoportbeli sokféleség
szintjén túl átfogó képet nyerjünk, ami elengedhetetlen a férfiak nők felett gyakorolt, és
a kizsákmányolás és illegitim hatalomgyakorlás valamennyi más formájának modelljéül
szolgáló hatalmának leépítéséhez.

Fordította Feró Dalma

Hivatkozott irodalom

- Barry, Kathleen (1979): *Female Sexual Slavery*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Bethel, Lorraine (1978): „This Infinity of Conscious Pain”. Zora Neale Hurston and the Black Female Literary Tradition. Előadás a Harlem Studio Múzeumban.
- Boston Women’s Health Collective (1976): *Our Bodies, Ourselves*. New York: Simon and Schuster.
- Brady, Maureen és Judith McDaniel (1979): Lesbians in the Mainstream. The Image of Lesbians in Recent Commercial Fiction. *Conditions* (6): 82–105.
- Bridenthal, Renate és Claudia Koontz (szerk.) (1977): *Becoming Visible. Women in European History*. Boston: Houghton Mifflin.
- Brownmiller, Susan (1975): *Against Our Will. Men, Women, and Rape*. New York: Simon and Schuster.
- Carmody, Deirdre (1979): Letters by Eleanor Roosevelt Detail Friendship with Lorena Hickok. *New York Times* 1979. október 21.
- Carroll, Berenice (szerk.) (1976): *Liberating Women’s History. Theoretical and Critical Essays*. Urbana: University of Illinois Press.
- Cavin, Susan (1978): *Lesbian Origins. An Historical and Cross-cultural Analysis of Sex Ratios, Female Sexuality and Homo-sexual Segregation versus Hetero-sexual Integration Patterns in Relation to the Liberation of Women*. Doktori disszertáció, Rutgers University.

- Chodorow, Nancy (1978): *The Reproduction of Mothering*. Berkeley: University of California Press.
- Clark, Gracia (1975): The Beguines. A Mediaeval Women's Community. *Quest* 1(4): 73–80.
- Cliff, Michelle (1979): The Resonance of Interruption. *Chrysalis* (8): 29–37.
- Cook, Blanche W. (1979): „Women Alone Stir My Imagination”. Lesbianism and the Cultural Tradition. *Signs* 4(4): 718–739.
- Daly, Mary (1973): *Beyond God the Father*. Boston: Beacon Press.
- Daly, Mary (1978): *Gyn/Ecology: The Meta-Ethics of Radical Feminism*. Boston: Beacon Press.
- Demeter, Anna (1977): *Legal Kidnapping*. Boston: Beacon Press.
- Dinnerstein, Dorothy (1976): *The Mermaid and the Minotaur. Sexual Arrangements and the Human Malaise*. New York: Harper & Row.
- Dworkin, Andrea (1974): *Woman Hating*. New York: E.P. Dutton.
- Dworkin, Andrea (nyomtatás alatt): *Chains of Iran, Chains of Grief*. Garden City, N.Y.: Doubleday & Co.
- Ehrenreich, Barbara és Deirdre English (1973): *Witches, Midwives, and Nurses. A History of Women Healers*. Old Westbury, N.Y.: Feminist Press.
- Ehrenreich, Barbara és Deirdre English (1978): *For Her Own Good. 150 Years of the Experts' Advice to Women*. Garden City, N.Y.: Doubleday & Co., Anchor Press.
- Gordon, Linda (1976): *Woman's Body, Woman's Right. A Social History of Birth Control in America*. New York: Viking Press.
- Gordon, Linda et al. (1976): Historical Phallacies. Sexism in American Historical Writing. In *Liberating Women's History. Theoretical and Critical Essays*. Berenice Carroll (szerk.) Urbana: University of Illinois Press, 55–74.
- Gough, Kathleen (1975): The Origin of the Family. In *Toward an Anthropology of Women*. Rayna Reiter (szerk.) New York: Monthly Review Press, 51–76.
- Grahn, Judy (1978a): *The Work of a Common Woman*. Oakland, Calif.: Diana Press.
- Grahn, Judy (1978b): *True to Life Adventure Stories*. Oakland, Calif.: Diana Press.
- Griffin, Susan (1978): *Woman and Nature. The Roaring Inside Her*. New York: Harper and Row.
- H. D. (1971): *Tribute to Freud*. Oxford: Carcanet Press.
- Hosken, Fran P. (1979): The Violence of Power. Genital Mutilation of Females. *Heresies* (6): 28–35.
- Katz, Jonathan et al. (szerk.) (1975): *The Ladder. The Arno Series on Homosexuality*. New York: Arno Press.
- Katz, Jonathan (1976): *Gay American History*. New York: Thomas Y. Crowell.
- Leghorn, Lisa és Katherine Parker (1979): Towards a Feminist Economics. *A Global View. Second Wave* 5(3): 23–30.
- Leghorn, Lisa és Katherine Parker (1980 megjelenés előtt): Redefining Economics.
- Lerner, Gerda (szerk.) (1977): *The Female Experience. An American Documentary*. Indianapolis: Bobbs-Merrill.
- Lessing, Doris (1977 [1962]): *The Golden Notebook*. New York: Bantam Books.
- LeSueur, Meridel (1978): *The Girl*. Cambridge, Mass.: West End Press.
- Lorde, Audre (1978): Scratching the Surface. Some Notes on Barriers to Women and Loving. *Black Scholar* 9(7): 31–35.
- Lorde, Audre (1979): *Uses of the Erotic. The Erotic as Power*. New York: Out & Out Books.
- MacKinnon, Catharine A. (1979): *Sexual Harassment of Working Women. A Case of Sex Discrimination*. New Haven, Conn.: Yale University Press.
- Miller, Jean Baker (1976): *Toward a New Psychology of Women*. Boston: Beacon Press.
- Morrison, Toni (1973): *Sula*. New York: Bantam Books.
- Olsen, Tillie (1978): *Silences*. Boston: Delacorte Press.
- Paulme, Denise (szerk.) (1963): *Women of Tropical Africa*. Berkeley: University of California Press.
- Petchesky, Rosalind (1979): Dissolving the Hyphen. A Report on Marxist-Feminist Groups 1–5. In *Capitalist Patriarchy and the Case for Socialist Feminism*. Zillah Eisenstein (szerk.) New York: Monthly Review Press, 373–389.
- Rich, Adrienne (1979a): Conditions for Work. The Common World of Women. In *On Lies, Secrets and Silence. Selected Prose, 1966–1978*. New York: W. W. Norton & Company, 203–214.
- Rich, Adrienne (1979b): Disloyal to Civilization. Feminism, Racism, Gynophobia. In *On Lies, Secrets, and Silence. Selected Prose, 1966–1978*. New York: W. W. Norton & Company, 275–310.
- Rossi, Alice (1976): Children and Work in the Lives of Women. Előadás az Arizonai Egyetemen, Tucsonban.
- Russell, Diana és Nicole van de Ven (szerk.) (1976): *Proceedings of the International Tribunal on Crimes against Women*. Millbrae, Calif.: Les Femmes.
- Sahl, Nancy (1976): Smashing: Women's Relationships before the Fall. *Chrysalis* (8): 17–27. A cikk egy változata elhangzott a Nőtörténelem Harmadik Berkshire-i Konferenciáján 1976. június 11-én.
- Schaeffer, Claude E. (1965): The Kuterai Female Berdache. *Courier, Guide, Prophetess and Warrior. Ethnohistory* 12(3): 193–236.

- Schechter, Susan (1979): Cím nélkül. *Aegis* 1979. július–augusztus.
- Smedley, Agnes (1976): *Portraits of Chinese Women in Revolution*. Old Westbury, N.Y.: Feminist Press.
- Smith-Rosenberg, Carroll (1975): The Female World of Love and Ritual: Relations between Women in Nineteenth-Century America. *Signs* 1(1): 1–29.
- Topley, Marjorie (1978): Marriage Resistance in Rural Kwangtung. In *Women in Chinese Society*. Margery Wolf és Roxane Witke (szerk). Stanford, Calif.: Stanford University Press, 67–89.
- Woolf, Virginia (1986 [1929]): *Saját szoba*. Budapest: Európa.
- Woolf, Virginia (2006 [1938]): *Három adomány*. Budapest: Európa.

Adrienne Rich

(1929-2012) amerikai költő, esszéista, feminista

GLOBALIZÁCIÓTÖRTÉNETI MEGKÖZELÍTÉSEK

Bencsik Péter

Territorializálódás és globalizáció. Historiográfiai áttekintés

Koloh Gábor

A demográfiai átmenet problematikája. Egy globális folyamat értelmezésének lehetőségei

Baráth Katalin

A magyar futball útleveél-irodalma és a globális identitás problémája (1911–1939)

Nagy Péter

Taylor követői Magyarországon. A tudományos munkaszervezés kezdetei a nemzetközi mozgalomba való bekapcsolódásig

Kalmár Melinda

Globális versengések metszetei. Szovjet blokk és a hidegháborús kihívások

Bódy Zsombor

Technokrata transznacionálé az 1960-as években és a keleti blokk önállósága a globalizáció szempontjából

Kékesi Zoltán – Zombory Máté

A zsidó népirtás helye az antifasiszta emlékezetben. Magyar kiállítások Oświęcimben és Párizsban 1965-ben

A **KORALL** szerkesztőségének elérhetőségei

www.korall.org

terjesztes@korall.org és korall@korall.org

1113 Budapest, Valkói u. 9.

Előfizetési szándékát kérjük, jelezze a szerkesztőségénél, és valamennyi ideo munkat postázzuk Önnek. Az éves előfizetés ára 4500, egy szám ára 1250 Ft.

Új lehetőség: az elektronikus változat éves előfizetésének ára 3500 Ft.